

พินิจการประกอบสร้างความหมายทางอุดมการณ์ในละครโทรทัศน์ "บุพเพสันนิวาส" และ "พรหมลิขิต" ที่ส่งผลต่อการรื้อฟื้นวัฒนธรรมไทย

วิภาวี ฝ่ายเทศ¹

รับบทความ 22 มกราคม 2567 แก้ไขบทความ 23 พฤษภาคม 2567 ตอบรับ 22 มิถุนายน 2567

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องนี้ มุ่งศึกษาวิเคราะห์กลวิธีประกอบสร้างความหมายระดับอุดมการณ์ของละครโทรทัศน์เรื่อง “บุพเพสันนิวาส” และ “พรหมลิขิต” ในแง่ที่มีผลต่อการรื้อฟื้นวัฒนธรรมไทย โดยนำหลักการวิเคราะห์รหัสโทรทัศน์ของจอห์น ฟิสก์ รวมทั้งแนวความคิดการรื้อฟื้นวัฒนธรรมด้วยขบวนการฟื้นฟูเมืองของ ราล์ฟ ลินตัน มาเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา ซึ่งพบว่าแม้พรหมลิขิตจะผลิตซ้ำตัวแทนเหตุการณ์ในอดีตโดยใช้อุดมการณ์บางประการที่สอดคล้องกับ ค่านิยมของสังคมปัจจุบันและเป็นประโยชน์ต่อสังคมปัจจุบันสืบต่อมาจากบุพเพสันนิวาส ได้แก่ ศาสนา พหุนิยม ชาตินิยม มนุษยนิยม และสมัยใหม่นิยม แต่มีการใช้อุดมการณ์ต่างชั่วซึ่งส่งผลต่างกันต่อการรื้อฟื้นวัฒนธรรมของชาติ กล่าวคือ เมื่อพิจารณาจากบทนางเอกซึ่งเป็นตัวละครหลักจากยุคสมัยใหม่ บุพเพสันนิวาสใช้คติรวมหมู่เสนอความสุขที่เกิดจากการมีความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดีและยกย่องการอุทิศตนเพื่อชาติบ้านเมือง ในขณะที่พรหมลิขิตใช้อุดมการณ์ปัจเจกชนนิยมที่ให้ความสำคัญกับการปกป้องอัตลักษณ์และผลประโยชน์ส่วนบุคคล แม้จะขัดแย้งกับบริบทสังคมวัฒนธรรมสมัยกรุงศรีอยุธยาก็ตาม พรหมลิขิตจึงไม่ได้พาผู้ชมหลีกหนีจากสังคมทุนนิยมในปัจจุบันกลับไปหาความผูกพันทางสังคมที่น่าพึงใจและความเจริญรุ่งเรืองของวัฒนธรรมในอดีตกาล

คำสำคัญ: บุพเพสันนิวาส, พรหมลิขิต, การประกอบสร้างความหมายระดับอุดมการณ์, การรื้อฟื้นวัฒนธรรม

¹ รองศาสตราจารย์ สาขาวิชานิติศาสตร์ดิจิทัล คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา อีเมล wipaweef24@gmail.com

Examining the Construction of Ideological Meaning in the Television Dramas "Buppesannivas" and "Phromlikit" Impacting on the Revival of Thai Culture

Wipawee Fivetes²

Received 22 January 2024; revised 23 May 2024; accepted 22 June 2024

Abstract

This study was to analyzed the strategies to construct the ideological meaning of “Buppesannivas or Love Destiny” and “Phromlikit or Love Destiny 2” that impact on the revival of Thai culture. John Fiske's principles of television code analysis were applied along with Ralph Linton's concept of cultural revival through nativism as the study framework. It was found that even though Phromlikit, succeeding to Buppesannivas, reproduces representations of past events using ideologies, i.e. superstition, nativism, nationalism, humanism and modernism, that are consistent with today's values and beneficial to the present society, but these two dramas have distinctive ideologies that affect the revival of national culture in different ways. Through the heroine role, the modern main character of each drama, Buppesannivas emphasizes on collectivism to represent the happiness that derives from social cohesion and devotion to the kingdom, while Phromlikit uses individualism to focus on the importance of preserving one's personal identity and profit, even if the character has to encounter conflicts with the socio-cultural context of Ayutthaya period. Phromlikit therefore does not allow viewers to escape today's capitalist society and reconnect with the satisfied social bonds and prosperity of past cultures.

Keywords: Buppesannivas, Phromlikhit, Love Destiny, Construction of Ideological Meaning, Cultural Revival

² Associate Professor, Digital Communication Arts Program, Faculty of Humanities and Social Sciences
Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University Email: wipawee24@gmail.com

บทนำ

เมื่อการดำรงชีวิตต้องพึ่งพาอาศัยสังคม คนจึงจำเป็นต้องยึดแบบแผนทางวัฒนธรรมเพื่อเชื่อมโยงตนเองให้เป็นหนึ่งในสมาชิกของสังคม และใช้เอกลักษณ์ของวัฒนธรรมเป็นเครื่องเกาะเกี่ยวสังคมให้เป็นปึกแผ่น สามารถพัฒนาสังคมให้เจริญและมั่นคงพอที่คนจะพึ่งพิงได้ในระยะยาว สำหรับสังคมไทย รูปแบบการกระทำที่คนในสังคมไทยส่วนใหญ่ยึดถือปฏิบัติในการดำเนินชีวิตก็คือวัฒนธรรมไทย ไม่ว่าจะเป็นในด้านความคิด ความเชื่อ หรือการกระทำอย่างมีขนบธรรมเนียมประเพณี ทั้งในด้านภาษา การแต่งกาย การกินอยู่ การละเล่น การรื่นเริง ตลอดจนความจำเป็นด้านต่าง ๆ ในแต่ละช่วงของชีวิต วัฒนธรรมไทยมาจากการออกแบบการดำรงชีวิตของคนไทยให้มี ความสะดวกสบายส่วนตัว และส่วนรวมให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม ทรัพยากร และค่านิยม ทั้งที่มาจากการสร้างเอง และสะสมไว้บ้าง ลอกเลียนเมื่อได้รับการเผยแพร่จากวัฒนธรรมอื่นโดยตรงบ้าง ดัดแปลง หรือผสมผสานบางส่วนของวัฒนธรรมอื่นเข้ากับวัฒนธรรมของตนให้เหมาะสมบ้าง จนเป็นลักษณะรวมแห่งวิถีชีวิตของคนไทยที่เห็นได้เด่นชัด หรือเป็นเอกลักษณ์ (กฤษณา วงษาสันต์ 2542: 82-83)

วัฒนธรรมจึงเป็นเครื่องแสดงเอกลักษณ์ของชาติ ชาติที่มีวัฒนธรรมสูงย่อมได้รับการยกย่องและเป็นหลักประกันความมั่นคงของชาติ เพราะจะช่วยเหนี่ยวรั้งสมาชิกในสังคมที่ยึดถือวัฒนธรรมเดียวกันให้รู้สึกผูกพันเป็นพวกเดียวกันและเกิดความภาคภูมิใจในชาติ นอกจากประโยชน์ของวัฒนธรรมในเชิงอุดมการณ์แล้ว วัฒนธรรมยังเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาชาติ เพราะหากชาติใดมีวัฒนธรรมที่ดี ประชาชนมีทัศนคติในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสม มีค่านิยมที่ดี มีระเบียบวินัย สังคมของชาตินั้นก็จะเจริญรุ่งเรือง (บรรเทิง พาพิจิตร 2549: 9-10) การพัฒนาชาติจำเป็นต้องรักษาและส่งเสริมเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมให้ประชาชนเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาสาระ แก่นแท้ ความหมาย คุณค่า และความสำคัญของแบบแผนการดำเนินชีวิต อันเป็นภูมิปัญญาที่สร้างสมผ่านประวัติศาสตร์ของชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสื่อสารไร้พรมแดนในยุคปัจจุบันส่งผลให้มีสัดส่วนของ

การผสมกลมกลืนวัฒนธรรมชาติต่าง ๆ กับวัฒนธรรมไทยมากขึ้น เอกลักษณ์ของวัฒนธรรมไทยจึงจำเป็นต้องได้รับการรื้อฟื้นเพื่อสร้างอัตลักษณ์ของ “ความเป็นไทย” ที่เข้มแข็งและมีศักดิ์ศรีท่ามกลางบริบทสังคมพหุวัฒนธรรมยุคดิจิทัล องค์การทางสังคมที่มีบทบาทในการสื่อสารเนื้อหาทางวัฒนธรรมได้อย่างกว้างขวางก็คือ สื่อมวลชน ซึ่งในปัจจุบันการใช้กลยุทธ์เนื้อหาของภาพยนตร์ชุดและละครโทรทัศน์ได้รับการเล็งเห็นว่ามีประสิทธิภาพสูงในการเผยแพร่วัฒนธรรมของชาติ อันมีแบบอย่างมาจากสื่อของประเทศเกาหลีใต้

สำหรับประเทศไทย ละครโทรทัศน์ที่สามารถสร้างกระแสการรื้อฟื้นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมไทยได้อย่างต่อเนื่อง คือ ละครโทรทัศน์เรื่อง “บุพเพสันนิวาส” ออกอากาศระหว่างวันที่ 21 กุมภาพันธ์-11 เมษายน 2561 ทางสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง 3 และทางสื่อออนไลน์ ผลิตโดยบริษัทบรอดคาซท์ไทยเทเลวิชั่น จำกัด โดยมี “รอมแพง” เป็นผู้ประพันธ์ และศัลยา สุขะนิวัตติ เป็นผู้เขียนบทโทรทัศน์ ตัวละครเอกเป็นนักโบราณคดีจากยุคปัจจุบันชื่อ เกศสุรางค์ ได้ประสบอุบัติเหตุเสียชีวิตและดวงวิญญาณถูกดึงไปเกิดใหม่ในร่างของการะเกดหญิงสาวชาวกรุงศรีอยุธยาที่เสียชีวิตจากโทษทัณฑ์ของมนตรีฤๅษณะกาลิ สาเหตุที่วิญญาณของเกศสุรางค์ต้องเดินทางข้ามยุคเพราะเป็นเนื้อคู่มาทุกภพชาติกับหมื่นสุนทรเทวาขุนนางชาวกรุงศรีอยุธยา (พระเอกของเรื่อง) ผู้เป็นคู่หมั้นของการะเกด โดยเกศสุรางค์ต้องอยู่ในยุคกรุงศรีอยุธยาต่อไปในชื่อ การะเกด

ภารกิจหลักที่คู่รักต่างภุมิหลังวัฒนธรรมต้องพิชิตให้ได้ในสถานการณ์ของการเดินทางข้ามเวลา คือ การได้ครองคู่กันโดยต้องปรับตัวตามเงื่อนไขความแตกต่างทางวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังมีภารกิจรองจากการที่ครอบครัวของพระเอกเป็นชนชั้นขุนนางใกล้ชิดพระมหากษัตริย์ ทำให้นางเอกต้องมีบทบาทเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชอีกด้วย ภารกิจทั้งสองเป็นเงื่อนไขที่ผลักดันให้นางเอกจากยุคสมัยใหม่ต้องเข้าไปเผชิญกับสายธารแห่งวัฒนธรรมยุคกรุงศรีอยุธยา ทั้งตามน้ำและทวนน้ำเพื่อการดำรงอยู่ของตัวตนที่มีใช้เพียงแค่มิหลยใจ ซึ่งทำให้ผู้ชมละครสนใจติดตามมุมมองและบทบาทของนางเอกในฐานะตัวแทนของคนสองวัฒนธรรมที่วิพากษ์ค่านิยมหรืออุดมการณ์ในสังคมไปพร้อมกับแสวงหาหนทางปรับตัวให้มีความสุข ประองดองกับครอบครัวและชุมชน รวมทั้งสร้างประโยชน์ให้สังคมได้ ปฏิบัติ

จากตัวละครต่าง ๆ ในอดีตที่มีตอนนางเอกแสดงให้เห็นว่าความรู้ความสามารถของคนไทยในยุคปัจจุบันทำให้ได้รับการยกย่องจากสังคมอดีต และนางเอกสามารถปรับใช้วัฒนธรรมไทยที่มีมาแต่เดิมในการดำเนินชีวิตได้อย่างกลมกลืน ผู้ชมละครจึงพร้อมที่จะรื้อฟื้นการใช้สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมของไทยให้มาเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตทันสมัยแบบชาวตะวันตกอย่างไม่รู้สึกละแวก

ในการดำเนินเรื่องของละครโทรทัศน์เรื่อง “บุพเพสันนิวาส” ยังมีการแสดงออกทางวัฒนธรรมที่เป็นกิจกรรมเชิงบูรณาการประกอบด้วยศิลปะแขนงต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการใช้ภาษาในดဘพวรรณกรรม การแสดง ดนตรี สถาปัตยกรรมที่เป็นฉาก หรือกิจกรรมทางสังคมของชุมชน เช่น ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต การบูชาบวงสรวง เทศกาล เป็นต้น (ปรีชา ช้างขวัญยืน 2560: 21) ลักษณะบูรณาการดังกล่าวนอกจากจะมองเห็นในมิติที่เป็นรูปธรรมแล้ว นางเอกเรื่องนี้ยังเป็นตัวแทนของคนยุคปัจจุบันที่มีโอกาสได้เข้าใจเหตุผล คุณค่า และความหมายของศิลปะและขนบธรรมเนียมประเพณีอันเป็นต้นกำเนิดเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมไทยอีกด้วย จึงนับได้ว่าเป็นตัวละครที่มีคุณูปการต่อการส่งเสริมวัฒนธรรมไทย

ยิ่งไปกว่านั้น ละครเรื่องนี้ยังส่งเสริมการใช้ทุนทางวัฒนธรรมไทยมาสร้างโอกาสทางธุรกิจ เพราะนอกจากจะมีผู้ชมละครเรื่องนี้สูงเป็นประวัติการณ์แล้ว ยังสร้างกระแสความนิยมในคุณสมบัติของตัวละครอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นความรู้ทางประวัติศาสตร์ และความรู้ร่วมสมัย การใช้ภาษา ตลอดจนวัฒนธรรมการดำรงชีวิตที่ภาคธุรกิจนำมาสร้างแนวทางการบริโภคสินค้าและบริการ ซึ่งเท่ากับว่าละครได้มอบพื้นที่การมีส่วนร่วมสร้างอัตลักษณ์ให้แก่ผู้ชม มิใช่เพียงแค่อัตลักษณ์ส่วนบุคคล แต่รวมถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติไทยด้วย เมื่อละครเรื่องนี้ได้รับความนิยมในระดับนานาชาติก็ทำให้มีการใช้ทุนทางวัฒนธรรมไทยในการผลิตสินค้าวัฒนธรรมประเภทต่าง ๆ ให้เป็นที่ยอมรับไปทั่วโลกอีกด้วย

ภาคสองของละครเรื่อง “บุพเพสันนิวาส” คือ “พรหมลิขิต” เริ่มออกอากาศวันที่ 18 ตุลาคม-18 ธันวาคม 2566 ทางสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง 3 และเผยแพร่ทางสื่อออนไลน์ ผลิตโดยบริษัทบรอดคาซท์ไทยเทเลวิชั่น จำกัด โดยมี “รอมแพง” เป็นผู้ประพันธ์ และมี ศัลยา สุขะนิวัติ เป็นผู้เขียนบทโทรทัศน์ เช่นเดิม คำว่า “พรหมลิขิต” มีความหมายคล้ายกับ “บุพเพสันนิวาส” ที่สื่อถึงภารกิจเป้าหมายของตัวละครที่ต้อง

เดินทางข้ามเวลามา คือ การได้ครองคู่กับเนื้อคู่ที่อยู่ในสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยอาศัยความเกี่ยวเนื่องของวรรณกรรมที่กระทำร่วมกันมาในชาติปางก่อนและการชำระล้างบาปกรรม มาเป็นเหตุให้ต้องมาครองคู่กันอีกของนางเอกชื่อ “พุดตาน” และพระเอกชื่อ “หมื่นริด” บทของนางเอกเป็นการกลับมาเกิดใหม่ของการะเกดคนที่เสียชีวิตเพราะถูกมนตร์กฤษณะกาลีสลงโทษเพราะลอบสังหารแม่หญิงผู้มีที่ท่าจะมาแย่งคู่หมั้นของตน พระเอกเป็นขุนนางรุ่นลูกของพระเอกนางเอกบุพเพสันนิวาส ในยุคปัจจุบันนางเอกพรหมลิขิตเป็นนักจัดสวนและเป็นฝ่ายอาหารของทีมงาน เมื่ออิทธิฤทธิ์ของคัมภีร์กฤษณะกาลีสได้ดึงทั้งร่างของนางเอกเข้าไปในอาณาเขตการปกครองของครอบครัวพระเอก เธอจึงไม่มีสถานภาพทางสังคมติดตัวไป และในเวลาต่อมาก็ได้รับการเทียบชั้นให้เป็นไพร่ในสังกัดของครอบครัวพระเอก ภารกิจที่เชื่อมโยงเรื่องราวในประวัติศาสตร์กับนางเอกจากโลกปัจจุบัน คือ การนำความสามารถด้านการปรุงอาหารชนิดใหม่และมีรสชาติแปลกใหม่สำหรับคนยุคอดีตไปสัมพันธ์กับเกร็ดประวัติศาสตร์ในพงศาวดารที่กล่าวถึงพระราชธิดาและพระบรมราชโองการในสมเด็จพระเจ้าท้ายสระแห่งกรุงศรีอยุธยาเกี่ยวกับปลาตะเพียน

ด้วยเหตุที่ละครทั้งสองเรื่องมีจุดร่วมอยู่ที่การเดินทางข้ามเวลาของนางเอกเพื่อครองคู่กับพระเอก ความรักของคู่พระ-นางทั้งสองเรื่องจึงเกิดขึ้นท่ามกลางสภาพแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมกรุงศรีอยุธยาที่เอื้อให้ตัวละครมีโอกาสนำเสนอศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทย สร้างมูลค่าเพิ่มให้กับทุนทางวัฒนธรรมของชาติ และนำไปสู่การรื้อฟื้นวัฒนธรรมมาใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจและเชิงสังคมได้ แม้ว่าจำนวนผู้เปิดรับชมพรหมลิขิตจะสูงตลอดช่วงการออกอากาศ และมียอดประกอบที่คาดหวังได้ว่าจะสามารถสร้างกระแสความนิยมและสร้างผลกระทบต่อวัฒนธรรมร่วมสมัยของผู้ชมได้ไม่แพ้บุพเพสันนิวาส แต่อย่างไรก็ดี เมื่อพรหมลิขิตดำเนินเรื่องไปจนถึงตอนจบ กลับมีกระแสวิพากษ์วิจารณ์ถึงความน่าผิดหวังของละครเรื่องนี้ จนมีหลักฐานประจักษ์ชัดเป็นรายงานข่าวการแสดงความรับผิดชอบจากผู้เกี่ยวข้องับพรหมลิขิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ประพันธ์และผู้เขียนบทโทรทัศน์ (เดลินิวส์ออนไลน์ 2566 และผู้จัดการออนไลน์ 2566)

วิวัฒนาการของพรหมลิขิตตั้งแต่มานานตั้งแต่ระหว่างการออกอากาศแล้วว่าไม่สามารถสร้างกระแสการกล่าวถึงในสังคมออนไลน์หรือไวรัลเพื่อพึงพินิจผู้ชมให้ช่วยสร้างกระแสความนิยมในโซเชียลเน็ตเวิร์กของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการไม่ใช้ตัวละครเอก “หมื่นริด” และ “พุดตาน” เป็นตัวละครนำเสนอสินค้าและบริการของธุรกิจรายใหญ่โดยอิงมาจากการจากละครพรหมลิขิต ต่างจากที่ “พี่หมื่น” และ “การะเกด” ในบุพเพสันนิวาส เคยทำได้อย่างประสบความสำเร็จมาก่อน แม้ว่าพรหมลิขิตมีการผลิตซ้ำแบบแผนของละคร การเดินทางข้ามเวลาที่ช่วยให้ผู้ชมได้ทบทวนความเป็นจริงของชีวิตประจำวันที่น่าเบื่อ และ ชุ่มชื่นใจไปกับยุครุ่งเรืองทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของชาวกรุงศรีอยุธยาที่ชาวต่างชาติ ต้องการเข้ามาคบหาสมาคมด้วย แต่พรหมลิขิตไม่สามารถสร้างความสำเร็จทางด้าน การตลาดและการส่งเสริมวัฒนธรรมได้ทัดเทียมบุพเพสันนิวาส

จากการพิจารณาวิเคราะห์ทั้งสองเรื่องตามองค์ประกอบการสื่อสาร พบว่า องค์ประกอบด้านผู้ส่งสาร สื่อ ผู้รับสาร และบริบทการสื่อสารที่คล้ายคลึงกัน แต่องค์ประกอบที่เป็นปัญหาของพรหมลิขิต คือ การสร้างสารหรือตัวละครที่ไม่สามารถ ตอบสนองผู้ชมในการแสวงหาความบันเทิงไปพร้อมกับความอึดใจจากการท่องเที่ยวในโลก ในอดีตไปกับนางเอกได้ และตัวละครที่กำหนดปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของนางเอกผู้เป็น จุดศูนย์กลางของเรื่องนั้นขาดอำนาจในการจูงใจผู้ชมให้คล้อยตามความคิด ความรู้สึก และการกระทำที่ขัดแย้งกับบทบาทของการะเกดในบุพเพสันนิวาส

บทความนี้จึงต้องการวิเคราะห์ลักษณะทางอุดมการณ์ที่เป็นเหตุให้ตัวละคร บุพเพสันนิวาสได้รับความนิยมจากผู้ชมชาวไทยและชาวต่างประเทศ ซึ่งผู้ผลิตละคร พรหมลิขิตนำมาใช้สืบเนื่องในการประกอบสร้างความหมายระดับอุดมการณ์ รวมทั้ง ลักษณะทางอุดมการณ์ที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งทำให้ละครสองเรื่องดังกล่าวมีประสิทธิภาพ ในการจูงใจผู้ชมได้มากน้อยต่างกัน และส่งผลถึงความสามารถในการสร้างกระแสหรือพื้น วัฒนธรรมไทยอีกด้วย การศึกษาด้านการประกอบสร้างความหมายในระดับอุดมการณ์ จึงเป็นประโยชน์สำหรับการพิจารณาสร้างละครตามแบบอย่างความสำเร็จด้านการส่งเสริม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมของบุพเพสันนิวาสได้อย่างลึกซึ้งและรอบคอบมากขึ้นด้วย

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อนำเสนอการวิเคราะห์ทฤษฎีประกอบสร้างความหมายระดับอุดมการณ์ที่สืบทอดกันและแตกต่างกันของตัวบทละครโทรทัศน์เรื่อง “บุพเพสันนิวาส” และ “พรหมลิขิต” ในแง่ที่มีผลต่อการรื้อฟื้นวัฒนธรรมไทย

แนวคิดที่ใช้ในการวิเคราะห์

1. แนวคิดเรื่อง “ความเป็นไทย”

วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์ (2552: 90) อธิบายว่า “จิตสำนึกความเป็นไทย” ทำให้คนไทยมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างไปจากชนชาติอื่น ๆ ดังนั้นการรื้อฟื้นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมไทยให้เป็นที่ตระหนักรู้อย่างแจ่มชัด จึงต้องนำคุณสมบัติของจิตสำนึกความเป็นไทย ซึ่งมีอยู่ 5 ประการมาส่งเสริมให้เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน ซึ่งเป็นหนึ่งในแนวคิดที่การวิจัยใช้ประกอบการวิเคราะห์ละครเรื่อง “บุพเพสันนิวาส” และ “พรหมลิขิต” ว่านำเสนอคุณสมบัติต่อไปนี้อย่างไร

1. มีความรักชาติไทย และไม่ทำร้ายประเทศไทยในทุก ๆ กรณี
2. มีความกตัญญูต่องานที่ต่อบุพการีและครูบาอาจารย์ ตลอดจนผู้มีพระคุณ
3. มีความยึดมั่นในสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะที่เป็นเสาหลักของบ้านเมือง
4. มีใจรักชาติไทย วัฒนธรรมประเพณีไทย และมีความรู้ความเข้าใจในวิวัฒนาการสังคมไทย
5. มีไมตรีจิตต่อชนชาติอื่น ศาสนาอื่น และอารยธรรมอื่น สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างเสมอภาคและโดยสันติ

จิตสำนึกความเป็นไทยข้างต้น เป็นลักษณะการตอบสนองต่อสถาบันสังคมต่าง ๆ ส่วนในการดำรงชีวิตของคนไทย เอกลักษณ์ของความเป็นไทย คือ ความเป็นองค์กรชุมชนบ้านที่มีสำนึกร่วมของการเป็นคนภายในจากบ้านเดียวกันหรือท้องถิ่นเดียวกัน การกระทำใด ๆ นั้นต้องได้รับการยอมรับว่าเป็นประโยชน์กับส่วนรวมทั้งสิ้น (วลัยลักษณ์ ทรงศิริ 2556: 18)

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2547: 1) กล่าวว่า เอกลักษณะของวัฒนธรรมไทยมีพื้นฐานเป็นวัฒนธรรมของชาวบ้าน ซึ่งมีลักษณะสำคัญสองประการ คือ 1) การรักความอิสระ และ 2) ความมีน้ำใจ ไม่ชอบการบังคับกดขี่ ไม่ชอบการใช้อำนาจ ไม่ชอบรัฐ ในขณะเดียวกันคนไทยมีน้ำใจ ชอบช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ ถือเป็นพี่น้อง แบ่งกันอยู่แบ่งกันกิน อยู่ร่วมกันเป็นชุมชนขนาดเล็ก เรียกว่าบ้าน

ในละครทั้งสองเรื่อง การตัดสินใจและการกระทำของตัวละครแสดงให้เห็นจิตสำนึกต่อสังคมทั้งในระดับสถาบันสังคมและระดับชุมชน หากบทละครต้องการส่งเสริมจิตสำนึกใด ก็จะได้เสนอว่ามีผลลัพธ์ที่ดีเกิดขึ้นตามมาหลังจากการตัดสินใจและการกระทำนั้น

2. แนวคิดการรื้อฟื้นวัฒนธรรมด้วยขบวนการฟื้นฟูเมือง

สนธิ สมัครการ (2545: 77-78) อธิบายแนวคิดของ ราล์ฟ ลินตัน (Ralph Linton) นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน ที่นำเสนอในปี 1943 เกี่ยวกับการใช้ขบวนการฟื้นฟูเมืองรื้อฟื้นวัฒนธรรม (nativistic movement) ว่า มีการใช้ไสยศาสตร์และใช้เหตุผลเป็นเครื่องมือ มักจะเกิดขึ้นเมื่อวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามามีอิทธิพลเหนือวัฒนธรรมพื้นเมือง ทำให้คนพื้นเมืองต้องตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบและสูญเสียลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมไปหลายประการ จนเกิดปรากฏการณ์กลืนกลายทางวัฒนธรรม เมื่อภาวะเศรษฐกิจตามระบบสังคมสมัยใหม่แบบทุนนิยมตะวันตกทำให้ชีวิตของคนในสังคมพื้นเมืองมีความเคร่งเครียดขาดความสุข จึงมีการเลือกสรรเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเก่ามารื้อฟื้นหรือรักษา บางลักษณะที่ผูกพันกับ “ค่านิยมสัญลักษณ์” ซึ่งเป็นค่านิยมสำคัญของวัฒนธรรมที่แสดงลักษณะพิเศษของสังคมเดิมแตกต่างไปจากวัฒนธรรมอื่น ในการเลือกสรรต้องคำนึงถึงการนำมาปฏิบัติได้ (practicality) ในสถานการณ์ปัจจุบันอีกด้วย

การรื้อฟื้นวัฒนธรรมด้วยขบวนการฟื้นฟูเมืองมีสองเทคนิควิธี คือ 1) การใช้เครื่องมือทางมายาศาสตร์หรือไสยศาสตร์ (magical) ได้แก่ ความเชื่ออำนาจเหนือความสามารถของมนุษย์มีลักษณะคล้ายกับขบวนการทางศาสนา 2) การใช้เหตุผลเป็นเครื่องมือ (rational) มักเกิดขึ้นกับสังคมที่สมาชิกกำลังตกอยู่ในสภาวะของความคับข้องทางด้านจิตใจ เผชิญกับความไม่สมหวังในชีวิตหลายประการ การรื้อฟื้นวัฒนธรรมเก่า บางลักษณะมาใช้ก็เพื่อมุ่งที่จะระงับหรือลดความวุ่นวายทางอารมณ์และจิตใจ ลักษณะของ

วัฒนธรรมที่ได้รับการรื้อฟื้นขึ้นมาใช้อีกจึงมักจะพบว่าเกี่ยวพันอยู่กับความสุข ความยิ่งใหญ่ หรือความรุ่งเรืองของสังคมตนในอดีต ถ้าเป็นความพยายามรักษาลักษณะบางประการของ วัฒนธรรมปัจจุบันไว้ด้วยก็มักพบว่าลักษณะของวัฒนธรรมที่เลือกสรรแล้วนั้น เป็นที่รวม หรือสัญลักษณ์สำคัญของความกลมเกลียวสามัคคีของผู้คนในสังคมเพื่อที่จะได้เสริมพลัง หรือเป็นแรงผลักดันให้สังคมของตนพ้นจากสภาวะตกต่ำทั้งหลาย

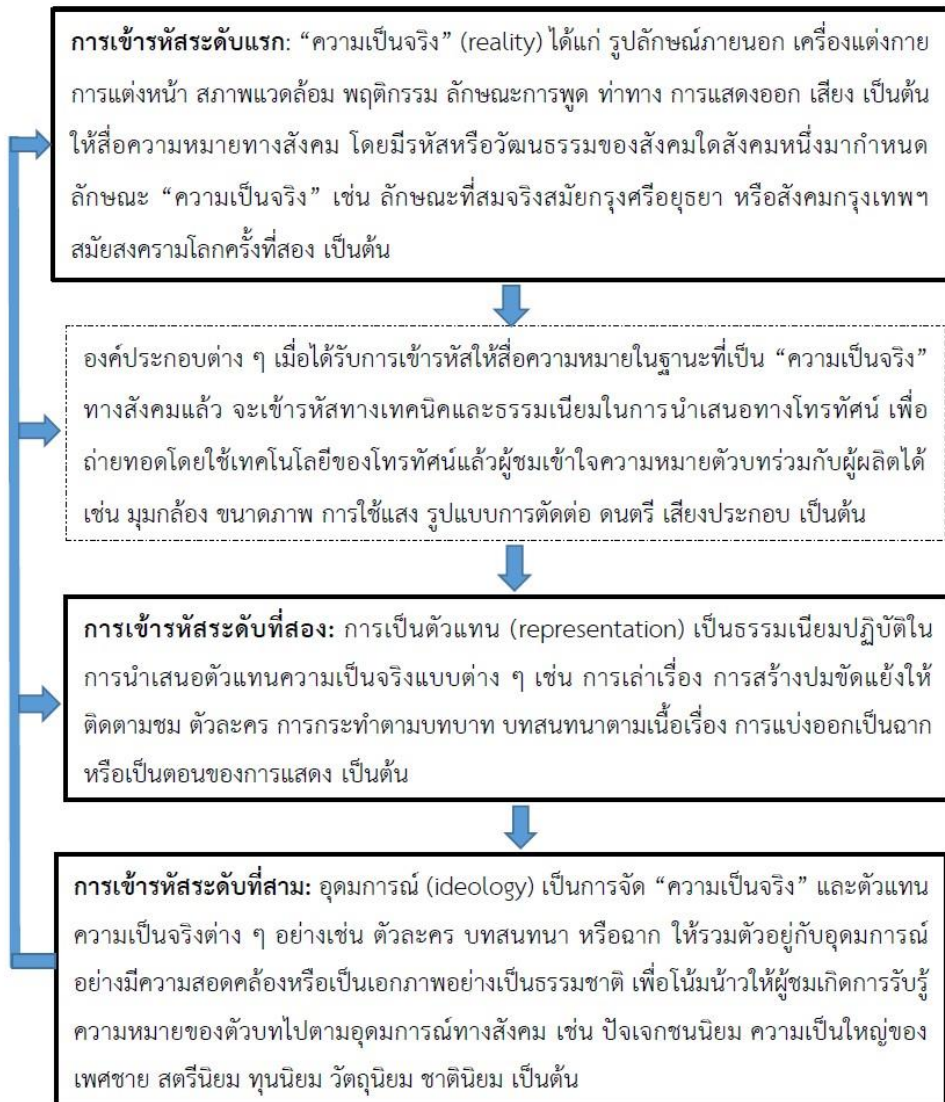
ละครข้ามเวลาสองเรื่องนี้อ้างอิงอำนาจไสยศาสตร์และอำนาจพรหมลิขิตซึ่งเป็น อำนาจกำหนดชะตาชีวิตของมนุษย์ในการดำเนินความรักให้เป็นไปได้อย่างมหัศจรรย์ และ มีการผสมผสานวัฒนธรรมยุคกรุงศรีอยุธยาที่ได้ชื่อว่าเป็นยุครุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ สังคม และศิลปวัฒนธรรมของชาวสยามกับวัฒนธรรมสมัยใหม่แบบชาติตะวันตก จึงมีลักษณะ เป็นไปตามองค์ประกอบของการรื้อฟื้นวัฒนธรรมในอดีตเพื่อเยียวยาจิตใจคนในปัจจุบัน แต่ในรายละเอียดการนำเสนอตัวบทละครให้ผู้ชมคล้อยตามค่านิยมที่ต้องการปลูกเร้า นั้น ย่อมมีความแตกต่างกันด้วยปัจจัยการเลือกสรรวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ วิธีการถ่ายทอด และ อุดมการณ์ ซึ่งทำให้บรรลุปาหมายได้ต่างกัน บทความนี้จึงนำแนวคิดเทคนิควิธีการรื้อฟื้น วัฒนธรรมตามขบวนการฟื้นฟูเมืองมาวิเคราะห์ร่วมกับแนวคิดการประกอบสร้างความหมาย ด้วยรหัสของโทรทัศน์ที่มองเห็นได้ในระดับพื้นผิวไปจนถึงระดับอุดมการณ์ ดังที่จะกล่าวถึง ต่อไป

3. แนวคิดการประกอบสร้างความหมายด้วยรหัสของโทรทัศน์

ในการวิเคราะห์ผลการศึกษา บทความนี้ใช้แนวคิดการประกอบสร้างความหมายด้วยรหัสของโทรทัศน์ของ จอห์น ฟิสก์ (John Fiske 1990: 4-6) นักวิชาการ ด้านสื่อและนักทฤษฎีทางวัฒนธรรมชาวอเมริกัน ผู้เสนอแนวคิดว่ารหัสโทรทัศน์เป็นสิ่งที่ใช้ เชื่อมโยงระหว่างผู้ผลิต ตัวบท และผู้ชม รวมทั้งยังทำหน้าที่เป็นบริบทที่ทำให้ตัวบท สามารถเข้าไปมีความสัมพันธ์ร่วมอยู่ในเครือข่ายของความหมายต่าง ๆ ที่อยู่ในโลกทาง วัฒนธรรมได้ รหัสของโทรทัศน์แบ่งได้เป็นลำดับขั้นต่าง ๆ ตามสภาพการมองเห็นเป็น รูปธรรมไปจนถึงขั้นที่เป็นแนวคิดเชิงนามธรรมหรืออุดมการณ์ซึ่งมีอำนาจการประกอบสร้างความหมายขององค์ประกอบของตัวบทละครโทรทัศน์ทั้งเรื่องโดยรวม ดังในภาพแสดง กรอบแนวคิดโดยสังเขปต่อไปนี้

กรอบแนวคิดการประกอบสร้างความหมายด้วยรหัสของโทรทัศน์

ภาพแสดงกรอบแนวคิดการประกอบสร้างความหมายด้วยรหัสของโทรทัศน์

ปรับจาก จอห์น ฟิลส์ (1990)

(ที่มา: วิภาวี ฝ่ายเทศ)

วิธีดำเนินการวิจัย

การเก็บข้อมูลด้วยตัวละครโทรทัศน์ใช้การรับชมทุกตอนทางสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง 3 และเก็บรายละเอียดตัวบทจากการเผยแพร่ย้อนหลังทาง Netflix โดยสังเกตการประกอบสร้างความหมายระดับต่าง ๆ ตามกรอบการศึกษาจากบทสนทนาของตัวละคร การแสดง และฉากที่เป็นบริบททางสังคมวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งลักษณะการมีปฏิสัมพันธ์ของนางเอกจากยุคปัจจุบันกับบริบททางสังคมวัฒนธรรมที่สื่อสารผ่านตัวละครอื่น ๆ ที่อยู่ในกรุงศรีอยุธยา แล้วจึงนำมาแยกแยะและจัดหมวดหมู่กลวิธีประกอบสร้างความหมายด้วยตัวละครทั้งสองเรื่องเพื่อสรุปลักษณะทางอุดมการณ์ที่สืบทอดกันและแตกต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ที่มีผลต่อการรื้อฟื้นวัฒนธรรมไทย

ผลการวิจัย

1. กลวิธีประกอบสร้างความหมายระดับอุดมการณ์ที่ตัวละครโทรทัศน์เรื่อง “พรหมลิขิต” สืบต่อจากเรื่อง “บุพเพสันนิวาส” ในแง่ที่มีผลต่อการรื้อฟื้นวัฒนธรรมไทย

กลวิธีประกอบสร้างความหมายระดับอุดมการณ์ที่พรหมลิขิตสืบต่อกาบบุพเพสันนิวาส ช่วยสนับสนุนการรื้อฟื้นวัฒนธรรมไทยให้แข็งแกร่งขึ้นด้วยขบวนการพื้นเมืองที่ใช้ไสยศาสตร์และใช้เหตุผลอย่างสอดคล้องกับค่านิยมและอุดมการณ์ต่าง ๆ ในยุคปัจจุบัน ดังนี้

1.1 การผสมผสานหลักความเชื่อที่สืบทอดจากยุคอดีตเข้ากับค่านิยมของคนไทยในปัจจุบัน ความเชื่อทางศาสนาของคนไทยมีลักษณะร่วมกับคนประเทศต่าง ๆ ในเอเชียอาคเนย์ตั้งแต่ครั้งอดีตกาลจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ ความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งมีปรัชญาหลัก ๆ คือ การเวียนว่ายตายเกิดและกฎแห่งกรรม การนับถือหลักธรรมของศาสนาพุทธ และความเชื่อทางไสยศาสตร์ซึ่งเกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติในดินแดนสุวรรณภูมิที่มีการแบ่งแยกเป็นอาณาจักรต่าง ๆ เช่น จัมปา เจนละ ล้านนา ทวารวดี ศรีเกษตร เป็นต้น มีพราหมณ์จากอินเดียเข้ามาแสวงหาอำนาจโดยช่วยผู้ปกครองประกอบพิธีกรรมและใช้ความรู้ทางโหราศาสตร์สร้างความมั่นคงทางอำนาจ (อมรา พงศาพิชญ์ 2537: 45-46)

ลาร์รี เอ. ซาโมวาร์ และคณะ (Larry A. Samovar et al. 2017: 142) อธิบายเกี่ยวกับหลักปรัชญาของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเกี่ยวกับกรรม (Karma) และการเวียนว่ายตายเกิด (rebirth) ซึ่งใช้สร้างโลกทัศน์และวิถีปฏิบัติในหลากหลายอารยธรรมที่ได้รับอิทธิพลจากศาสนานี้ ไว้ว่า

“ ‘กรรม’ เป็นคำในภาษาสันสกฤต แปลว่า การกระทำ (action) กรรมเป็นทัศนะของฮินดูว่าทุกสิ่งล้วนเกิดขึ้นจากเหตุ (causality) ถ้าผู้ใดทำ พุทธดี คิดดี และสั่งการในทางที่ดี จะนำผลอันเป็นประโยชน์มาสู่ผู้นั้น และหากผู้ใดทำไม่ดี พุทธไม่ดี คิดไม่ดี และสั่งการในทางที่ไม่ดี ก็ sẽ นำผลที่เป็นอันตรายมาสู่ผู้นั้น...กฎแห่งกรรม (law of Karma) ก็คือ การกระทำที่เลวร้ายทำให้ได้รับโทษทัณฑ์ ส่วนการกระทำดีทำให้ได้รับรางวัล...กรรมสามารถกำหนดผลที่มีต่อชะตาของบุคคลในระยะยาว คือ ผู้ที่มีกรรมชั่วติดตัวจะเกิดใหม่อีกหลายครั้งเป็นคนในวรรณะต่ำ หรือเป็นสัตว์ชั้นต่ำ และไม่ได้รับการปลดปล่อยจนกว่าเขาผู้นั้นจะได้เกิดใหม่เป็นวรรณะพราหมณ์หรือนักบวช กรรมมีความหมายทางจริยธรรม การเกิดใหม่แต่ละครั้งไม่ใช่เรื่องบังเอิญ แต่เป็นผลจากการกระทำดีหรือชั่วในชาติที่แล้ว ”

ไวภพ กฤษณสุวรรณ (2561: 107) สรุปในการศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อเรื่องกรรมและการเกิดใหม่ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับพระพุทธศาสนาเถรวาท ไว้ดังนี้

“ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เชื่อว่าพรหมเป็นศูนย์รวม เป็นต้นกำเนิดแห่งวิญญานทั้งปวง สิ่งมีชีวิตทั้งหลายล้วนถือกำเนิดจากพรหม วิญญานที่แยกออกไปจากพรหมอาจเข้าสู่จิตในร่างกายมนุษย์ สัตว์ พืช หรือกระทั่งเทวดาก็ได้ ทุกครั้งที่ร่างเดิมแตกดับ วิญญานก็ไปอุบัติในร่างใหม่ เรียกว่า ภพหนึ่งหรือชาติหนึ่ง ขณะที่วิญญานยังอยู่ในร่างได้กระทำการ ซึ่งมีทั้งกรรมดี กรรมชั่วละเล้ากัน มนุษย์จึงตกอยู่ภายใต้อำนาจของกรรม ซึ่งเป็นสาเหตุส่งผลให้ เกิดการเวียนว่ายตายเกิด ครั้นสามารถเข้าถึงการไม่กระทำหรือออกกรรมได้

จึงเป็นการเข้าถึงพรหมหรือปรมาตมอันเป็นปฐมเหตุของวิญญานมนุษย์
ก็จะพ้นจากกรรมและการเวียนว่าย เรียกว่า เข้าถึงโมกษะ

“พระพุทธศาสนาเถรวาทมีความเชื่อเรื่องกรรมและการเกิดใหม่ว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับจิตที่จุติ ไม่ใช่จิตจุติไปเกิดใหม่เป็นปฏิสนธิจิต สิ่งที่ถูกลำเลียงส่งจากชาตินี้ไปสู่ชาติหน้า คือ พลังกรรม เรื่องการเกิดใหม่นั้น ไม่มีจิตหรือวิญญานที่ข้ามภพข้ามชาติไปเกิดใหม่ จะมีแต่วิบากกรรมหรือพลังกรรมเท่านั้นที่ถูกส่งข้ามภพข้ามชาติ พระพุทธศาสนาเรียกพลังกรรมที่ถูกส่งข้ามชาติเพื่อก่อกำเนิดปฏิสนธิจิตในชาติหน้าว่าเปณ ชนกรรม (กรรมที่เป็นตัวนำไปเกิด) เมื่อใดพลังกรรมนี้ถูกทำลายไป เงื่อนไขของการเกิดใหม่ก็ถูกทำลายสะบั้นสิ้นกรรม ก็สิ้นชาติ ไม่มีการเวียนว่ายตายเกิดต่อไป นั่นคือ สภาวะของผู้บรรลุนิพพาน”

เมื่อพิจารณาหลักศาสนาข้างต้น พบว่าละครเรื่อง “บุพเพสันนิวาส” เดินเรื่องตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดในชาติใหม่ภพใหม่ตามกระแสนกรรม ผสมผสานอำนาจเหนือธรรมชาติแบบไสยศาสตร์ที่ทำให้วิญญานสามารถไปเกิดในร่างใหม่ที่เติบโตเป็นผู้ใหญ่แล้ว และยังรวมเข้ากับหลักพุทธธรรมเรื่องบุพเพสันนิวาส ซึ่งเป็นเหตุผลของการที่สามีภรรยาได้ครองคู่กันอีกเนื่องจากเคยทำบุญร่วมกันมาตามบุพเพสันนิวาสฝ่ายกุศลกรรม ดังพุทธดำรัสที่ว่า

“ดูกรคฤหบดีและคฤหปตานี ถ้าภรรยาและสามีทั้งสอง หวังจะพบกันและกันทั้งในปัจจุบันและในสัมปรายภพไซ้ ทั้งสองเที่ยวพึงเป็นผู้มีศรัทธาเสมอกัน มีศีลเสมอกัน มีจาคะเสมอกัน มีปัญญาเสมอกัน ภรรยาและสามีทั้งสองนั้นย่อมได้พบกันและกันทั้งในปัจจุบัน ทั้งในสัมปรายภพ (อง.จตุก. 21/55/60)” (สุชาติ บุษย์ชญาณนท์ 2561: 70)

ด้วยการผสมผสานหลักความเชื่อที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมเอเชียอาคเนย์ดังกล่าว ผู้ชมละครทั้งสองเรื่องจึงยอมรับปาฏิหาริย์เรื่องที่คู่รักอยู่ต่างภพชาติกันสามารถเกิดมาผูกสมักรักใคร่กันได้ในที่สุด สำหรับเรื่อง “พรหมลิขิต” แม้ว่าการเกิดใหม่ของ

ตัวละครเดิมในเรื่อง “บุพเพสันนิวาส” มาจากอำนาจมนตราเหนือธรรมชาติที่ตั้งให้ร่างของ พุดตานไปพบเนื้อคู่ที่รออยู่ในยุคอดีตโดยมิใช่การเกิดใหม่ของวิญญาณตามหลักกฎแห่ง กรรม แต่บทละครก็จูงใจให้ผู้ชมใคร่รู้ความเป็นไปของตัวละครในภพชาติใหม่เพราะเคย ทราบถึงกรรมที่ตัวละครเคยทำมาในชาติที่แล้ว และยอมรับความสมเหตุสมผลใน การดำเนินเรื่องไปตามกฎแห่งกรรม

ในพรหมลิขิตยังมีการใช้ความเชื่อทางไสยศาสตร์สมมติเกี่ยวกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ ของมนตรีฤๅษณ์กาลีว่า เป็นสาเหตุให้พระเอกนางเอกที่เคยเกิดในยุคทวารวดีต้อง เวียนว่ายตายเกิดกลับมารักกันอีกด้วยเหตุของบุพเพสันนิวาสฝ่ายอนุศุลกรรม อิทธิฤทธิ์ของ มंत्रीฤๅษณ์กาลีเป็นการทรมานอีกรูปหนึ่งที่ทำให้นางเอกพรหมลิขิตได้รับโทษทัณฑ์ตาม กฎแห่งกรรมแทนการตกนรกอย่างยาวนาน และเชื่อมโยงให้พระเอกนางเอกจากละคร ทั้งสองเรื่องสามารถเดินทางข้ามเวลาและภพชาติเพื่อให้ได้มาครองคู่ ชดใช้เวรกรรม และ อโหสิกรรม การชดใช้เวรกรรมยังผสมผสานความเชื่อและประเพณีทางพระพุทธศาสนาที่ ยังคงอยู่ในยุคปัจจุบัน เช่น การปฏิบัติธรรมหรือการบวชเพื่ออุทิศส่วนกุศลและคลาย ทุกข์ใจ การทำบุญใส่บาตรอุทิศส่วนกุศล

ระบบความเชื่อที่ใช้ประกอบสร้างความหมายในระดับอุดมการณ์สามารถ เล่าเรื่อง และนำ “ความเป็นจริง” ทางสังคมในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่ยังคงความศักดิ์สิทธิ์ แบบพราหมณ์ผสมพุทธและไสยศาสตร์มาให้คนปัจจุบันได้สัมผัส ทั้งยังกลมกลืนกับ วิถีชาวบ้านอย่างเป็นเอกภาพ ด้วยการสร้างประเพณีเชิงพิธีกรรมให้ชาวบ้านใช้แสดง ความเคารพบูชาไปยังเทพเจ้า พระพุทธเจ้า และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ รวมถึงประเพณีต่าง ๆ ที่ สะท้อนอดีตอันงดงามและยังเป็นโอกาสแสดงความรักของหนุ่มสาว ได้แก่ การไปทำบุญ ที่วัด ประเพณีก่อเจดีย์ทรายในวันสงกรานต์ และการเที่ยวเนื่องในพระราชพิธีจองเปรียง

ในขณะที่ธรรมเนียมของยุคอดีต สามีมีภรรยาได้หลายคน ซึ่งไม่เป็นที่ยอมรับ สำหรับครอบครัวยุคปัจจุบัน บทละครก็นำเสนออุดมการณ์ที่ต่อต้านธรรมเนียมโบราณ ดังกล่าว ตัวละครเอกในละครทั้งสองเรื่องมีค่านิยม “ผัวเดียวเมียเดียว” เฉกเช่นค่านิยมของ คนในปัจจุบัน โดยเน้นว่าเป็นคุณสมบัติพิเศษของพระเอกผิผดจากชายสมัยกรุงศรี อยุธยาที่มีภรรยามาก ทั้ง “เมียพระราชทาน” “เมียกลางเมือง” และ “เมียบ่าวในเรือน”

ความรักระหว่างพระเอกนางเอกที่รักเดียวใจเดียวจึงได้รับการเอาใจช่วยอย่างเต็มที่จากผู้ชมให้สุขสมหวัง

นับได้ว่าบทละครเรื่อง “บุพเพสันนิวาส” และ “พรหมลิขิต” มีการจัดค่านิยมอุดมการณ์ ความเชื่อได้สอดคล้องกับคนไทยยุคปัจจุบันในเรื่องความสัมพันธ์ของคู่รักอันเป็นภารกิจหลักในการเดินทางข้ามเวลา ผู้ชมสามารถใช้ประโยชน์ด้านความบันเทิงที่สร้างอารมณ์หวานชื่นดื่มด่ำไปกับความรักที่อันยาวนานมากกว่าหนึ่งช่วงชีวิตได้ด้วยคำอธิบายตามหลักความเชื่อทางศาสนาแบบผสมผสาน นับได้ว่าละครสองเรื่องนี้มีอิทธิพลเป็นมาายาคติด้านความรักของสังคมไทยร่วมสมัย จะเห็นได้จากองค์ประกอบของประเพณีแต่งงานหรือการถ่ายภาพคู่รักมีการเชื่อมโยงความหมายกับตัวละครเอกของเรื่อง การสวมชุดไทยในพิธีแต่งงานและในการท่องเที่ยวเพื่อถ่ายภาพคู่รักที่วัดไชยวัฒนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา การเรียกคู่รักหรือหญิงสาวที่ต้องการดึงดูดให้เป็นกลุ่มเป้าหมายของสินค้าหรือบริการว่า “อ้อเจ้า” เป็นต้น

1.2 การอิงประวัติศาสตร์ด้วยอุดมการณ์มนุษยนิยม เรื่องเล่า ฉาก และบริบทสังคมวัฒนธรรมอิงประวัติศาสตร์ของบุพเพสันนิวาสและพรหมลิขิตได้รับการเข้ารหัสอุดมการณ์มนุษยนิยมที่สอดคล้องกับค่านิยมความเสมอภาคของชนชั้นกลางสมัยใหม่ ละครทั้งสองเรื่องแม้จะอิงประวัติศาสตร์ที่มักเล่าเรื่องโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางมีขุนนางและชนชั้นสูงในสังคมศักดินาคอยแวดล้อม แต่ตัวแทนความเป็นจริงของพระมหากษัตริย์และขุนนางระดับสูงในประวัติศาสตร์ของละครสองเรื่องนี้มีการแสดงอารมณ์ความรู้สึกแบบมนุษย์ทั่วไป มีโกรธ ร้องไห้ น้อยใจ สับสน รู้สึกผิด สามารถแสดงความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น มีเมนูอาหารจานโปรด มิได้มีความเป็นสมมติเทพ หรือมหาบุรุษตามจารีต ตัวละครนางเอกทั้งสองเรื่องมีโอกาสนอยู่ในสถานการณ์ที่เอื้อต่อการพูดคุยแลกเปลี่ยนทัศนคติกับพระมหากษัตริย์ (สมเด็จพระเพทราชาและสมเด็จพระเจ้าเสือกับการะเถาะ สมเด็จพระเจ้าท้ายสระกับพุดตาน) ในพรหมลิขิตถึงขั้นที่พระมหากษัตริย์เสด็จมาเสวยพระกระยาหารที่พุดตานปรุงเพื่อทูลเกล้าฯ ถวายข้างเรือน และโปรด “เมนูอาหาร” ธรรมดา ๆ (สำหรับคนปัจจุบัน) ในส่วนของตัวละครเอกที่ผู้ชมเฝ้าติดตามเป็นพิเศษก็แสดงธรรมชาติของคนเหมือนผู้ชม จึงเป็นวิธีจูงใจผู้ชมด้วยหลักการสร้างความคล้ายคลึงกัน

ระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร ซึ่ง รจิตลักษณ์ แสงอุไร (2530 : 41) อธิบายว่า โดยธรรมชาติแล้วเมื่อถึงขั้นที่ต้องการตัดสินใจเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง มนุษย์มักมีแนวโน้มที่จะเชื่อถือและได้รับอิทธิพลจากผู้ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับตน

ดังในบทวิเคราะห์ด้านการตลาดที่มองว่า “ละครเรื่องบุพเพสันนิวาสสามารถสร้างค่านิยมร่วมสมัยให้แก่ศิลปวัฒนธรรมไทยและเชื่อมโยงไปสู่การบริโภคในวิถีชีวิตของผู้ชมชาวไทยด้วยการวางบุคลิกตัวละครให้มีอุปนิสัยใกล้เคียงกับมนุษย์จริง ๆ มากกว่าการเป็นแค่ตัวละครในนวนิยาย พระเอกในเรื่องที่ไม่ใช่คนแสนดี แต่มีความใจร้อน ปากร้าย นางเอกก็ไม่จำเป็นต้องสวยอยู่ตลอดเวลา” (Brand Buffet 2561ก) ลักษณะร่วมของความเป็นมนุษย์ที่แสดงออกมาเหมือนกันในตัวละครทุกชนชั้นสามารถผลักดันกระแสความนิยมในศิลปวัฒนธรรมที่ผ่านองค์ประกอบต่าง ๆ ในการสร้างความเป็นจริงและตัวแทนความเป็นจริงของละครให้ผู้ชมและผู้ที่ต้องการใช้ทุนทางวัฒนธรรมนำไปใช้ในชีวิตจริงได้

1.3 การปลูกอุดมการณ์ชาตินิยมจากการต้านภัยจากชาวต่างชาติได้สำเร็จ

บุพเพสันนิวาสปลูกเร้าอุดมการณ์ชาตินิยมด้วยเนื้อเรื่องที่อิงประวัติศาสตร์ช่วงที่มีภัยคุกคามจากชาติยุโรป แม้ว่าการร่วมมือทางการค้ากับฝรั่งเศสจะทำให้เศรษฐกิจและวิทยาการของกรุงศรีอยุธยาเจริญรุ่งเรืองในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แต่ก็มีเค้าลางของความต้องการยึดครองกรุงศรีอยุธยาที่ฝ่ายสมเด็จพระเพทราชาใช้เป็นเหตุผลในการปราบดาภิเษกขึ้นครองราชสมบัติต่อจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเพื่อรักษากรุงศรีอยุธยาให้รอดพ้นจากฝรั่งเศส โดยมีพระเอก นางเอก เพื่อน ๆ และครอบครัวของพระเอก มีส่วนช่วยในการต่อต้านชาวต่างชาติ การที่อุดมการณ์รักชาติเป็นคุณสมบัติของฝ่ายตัวละครเอกก็ทำให้ผู้ชมพร้อมใจกันสนับสนุนฝ่ายปกป้องชาวสยาม และวางชาวตะวันตกไว้ในตำแหน่งศัตรู เมื่อสมเด็จพระเพทราชาสามารถจัดคอนสแตนติน ฟอลคอน ผู้พยายามเปิดทางให้ราชสำนักฝรั่งเศสยึดครองกรุงศรีอยุธยา ผู้ชมจึงรู้สึกว่ายฝ่ายชาตินิยมที่ตนสนับสนุนอยู่นั้นได้รับชัยชนะและร่วมภาคภูมิใจไปด้วย ประวัติศาสตร์การรับมือการคุกคามของชาติตะวันตกของชาวสยามเป็นที่คุ้นเคยสำหรับผู้ชมชาวไทยมาแล้วจากเรื่องทวิภพ เมื่อประเด็นในประวัติศาสตร์ดังกล่าวได้รับการผลิตซ้ำในละครเรื่อง

บุพเพสันนิวาสก็ยังมีประสิทธิภาพในการสร้างคู่ตรงกันข้ามระหว่างสยามกับชาติตะวันตกให้ผู้ชมมีความรู้สึกร่วมด้านความรักชาติ อย่างไรก็ตามก็ตีการะเกิดและครอบครัวต่อต้านชาวต่างชาติเฉพาะที่เป็นภัยคุกคามสยามเท่านั้น ส่วนท้าวทองกีบม้า ภรรยาของพลคอนและชาวต่างชาติต่างศาสนาที่ค้าขายในกรุงศรีอยุธยา การะเกิดและครอบครัวมีมิติที่ซับซ้อนด้วย มิได้แสดงความรังเกียจเพียงอย่างเดียว

ส่วนในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระที่มีเรื่องราวของพรหมลิขิตเกิดขึ้น กรุงศรีอยุธยาเจริญรุ่งเรืองจากการแต่งสำเภาทำการค้ากับจีน และมีการแต่งตั้งชาวจีนเป็นเสนาบดีคุณกรมพระคลังสินค้าในตำแหน่งเจ้าพระยาโกษาธิบดี (จีน) ผู้ซึ่งต่อมาต้องพระราชอาญาในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศตามบันทึกทางประวัติศาสตร์ ผู้แต่งพรหมลิขิตจึงสามารถนำมาผูกปมปัญหาด้านการฉ้อราษฎร์บังหลวงด้วยการกดขี่ราษฎรให้ขายสินค้าแก่ทางราชการในราคาต่ำ ทำให้ได้กำไรจากการนำสินค้าไปขายต่อให้จีนจนได้เงินเข้าท้องพระคลังมาก ซึ่งขุนนางก็เก็บเกี่ยวผลประโยชน์ไว้เองมากด้วย แม้ว่าหมื่นรติเข้าไประหว่างตึงแล้วแต่ขุนนางชาวจีนผู้นั้นปฏิเสธที่จะขึ้นราคาซื้อสินค้าจากราษฎร ปลอมให้มีการยกยอกภาษี ซึ่งขัดแย้งกับอุดมการณ์รักชาติบ้านเมืองของหมื่นรติ เขาจึงได้นำเรื่องนี้ไปกราบบังคมทูลสมเด็จพระเจ้าท้ายสระให้ทรงมีพระราชวินิจฉัย แม้ว่าบทละครไม่ได้กล่าวถึงการแก้ปัญหาภายในรัชสมัย ปลอมเรื่องความไม่ไว้วางใจต่างชาติเอาไว้เพียงเท่านั้น แต่พรหมลิขิตก็ช่วยผลิตซ้ำความหมายของขุนนางชาวต่างชาติต่อจากบุพเพสันนิวาสว่าเป็นภัยต่อราชสำนักและสร้างความเดือดร้อนให้กับราษฎร โดยที่พระมหากษัตริย์และขุนนางไทยมิได้เพิกเฉย

สถานการณ์ความขัดแย้งกับชาวต่างชาตินี้กระตุ้นให้ผู้ชมในฐานะประชาชนชาวไทยร่วมภาคภูมิใจที่สถาบันพระมหากษัตริย์และขุนนางสามารถดูแลรักษาบ้านเมืองไว้ได้ และเป็นการนำเสนอวีรกรรมเชิงการเมืองการปกครองในประวัติศาสตร์ อันจะช่วยส่งเสริมอุดมการณ์ชาตินิยมของคนไทยให้เพิ่มขึ้นนอกเหนือจากวีรกรรมในสงครามไทย-พม่าที่อยู่ในบทเรียนประวัติศาสตร์และเรื่องแต่งอิงประวัติศาสตร์ของสื่อมวลชนต่าง ๆ มาอย่างยาวนาน

1.4 การใช้ชนบของละครข้ามเวลามาเอื้อให้ผู้ชมร่วมวิพากษ์สังคมและวัฒนธรรมด้วยอุดมการณ์สมัยใหม่ นิยม พรหมทิภา จินกัลป์ (2551) ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์นวนิยายไทยที่นำเสนอการเดินทางข้ามเวลา” พบว่าโครงเรื่องส่วนมากจะมีเหตุการณ์ความขัดแย้งหรือวิกฤตการณ์เกิดขึ้นในภพที่ตัวละครได้เดินทางข้ามเวลาไปเพื่อดำเนินเรื่องราวไปสู่การแก้ไขปัญหาคลไคลศความวุ่นวายของเหตุการณ์ แนวคิดหลักของการเดินทางข้ามเวลาในนวนิยายไทยส่วนใหญ่สะท้อนภาพปัญหาและหนทางแก้ปัญหา การเทิดทูนวีรกรรมบรรพบุรุษ ปลุกฝังสำนึกความรักชาติ และคุณค่าความสามัคคี ซึ่งล้วนแต่กระตุ้นให้ตัวละครจากอีกเวลาหนึ่งต้องตั้งคำถามหรือรับรู้เกี่ยวกับอำนาจและอุดมการณ์ที่ครอบงำสังคมอยู่ และตอบโต้กับบริบทที่แวดล้อมตัวละครนั้น

จากแบบแผนของละครข้ามเวลาข้างต้น ละครข้ามเวลาอย่างบุพเพสันนิวาส และพรหมลิขิตจึงเอื้อต่อการที่ผู้ชมได้มีส่วนร่วมในการวิพากษ์ตั้งคำถามประเด็นทางสังคม ซึ่งเป็นอุปนิสัยของผู้ใช้โซเชียลมีเดียที่ต้องการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นที่เกี่ยวข้องกับบรรทัดฐานของสถาบันสังคมตั้งแต่สถาบันครอบครัว ไปจนถึงกฎหมายและประเพณีของสถาบันการเมืองการปกครอง การข้ามเวลาทำให้นักเอกต้องย้ายบริบททางสังคมวัฒนธรรม ต้องนำเอาวิถีชีวิตของคนในปัจจุบันเข้าไปปะทะกับบุคคลและสรรพสิ่งที่ได้รับการจัดระบบระเบียบทางสังคมอย่างเคร่งครัด ต้องปรับตัวให้ได้กับวิถีความเป็นอยู่แบบโบราณที่กำกับไว้ด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของการอยู่ร่วมกันในครอบครัว ต้องเข้าใจวิธีการสร้างการยอมรับในชุมชนที่คอยสอดส่องไม่ให้สมาชิกใหม่มาสร้างความเดือดร้อน รวมถึงต้องดำเนินภารกิจที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ โดยมีอุปสรรคในด้านภาษาต่างยุคสมัยที่เพิ่มความแปลกแยกจากสังคม

บทละครกำหนดให้นักเอกข้ามเวลาไปอยู่กับชนชั้นสูง จึงเสมือนพาผู้ชมไปเห็นแหล่งผลิตประวัติศาสตร์ที่มักเป็นเรื่องราวแฝงวาทกรรมที่ชนชั้นปกครองใช้อำนาจบันทึกเอาไว้ เกศสุรางค์หรือการกระโดดเป็นตัวแทนที่เข้าไปปะทะกับบริบทสังคมในอดีตได้เป็นอย่างดีเพราะมีการศึกษาด้านโบราณคดี สนใจใคร่รู้ สามารถวิพากษ์อดีตโดยเปรียบเทียบกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ผู้ชมส่วนใหญ่เคยเรียนรู้จากโลกวิชาการ และมองสังคม

ศักดิ์นาด้วยโลกทัศน์แบบทุนนิยมประกอบกับแนวคิดประชาธิปไตยที่เป็นกรอบในการดำเนินชีวิตของคนปัจจุบัน

บทละครโทรทัศน์ของบุพเพสันนิวาสและพรหมลิขิตแม้จะมีรูปแบบเป็นละครเรื่องยาว แต่ผู้เขียนบทโทรทัศน์นำเสนอแบบ Situation Comedy ที่แบ่งตอนตามสถานการณ์ที่ตัวละครเอกเข้าไปเผชิญกับปมของเรื่อง ดังที่ ศัลยา สุขะนิวัตติ (Brand Buffet 2561ข) ให้สัมภาษณ์กับสื่อมวลชนไว้ว่า “สิ่งที่ครูทำหลังจากอ่านนิยายแต่ละเรื่อง คือ ต้องคลี่เรื่องราวทั้งหมดที่มีแล้วนำมาตัดเป็นตอน ๆ แต่ละตอนก็คือเรื่องราวที่เกิดขึ้นในแต่ละเหตุการณ์ อย่างในบุพเพสันนิวาส ครูจะแบ่งเป็นเรื่องราวของการเกิดความโกลาหลของนางเอกที่อยู่ภายในบ้าน เหตุการณ์ไปเที่ยวเล่นต่าง ๆ ไปแข่งเรือ ไปก่อกองทราย แต่พอเข้าเรื่องประวัติศาสตร์ที่บางสถานการณ์อาจจะมีอยู่ในนิยายไม่กี่บรรทัด แต่เราต้องมาเล่าเรื่องราวเป็นตอน ๆ แบบที่ได้ชมเวลาออกอากาศ” ลักษณะดังกล่าวทำให้บริบททางสังคมวัฒนธรรมส่งผลต่อการประกอบสร้างความหมายของตัวบทอย่างชัดเจนนำไปสู่ประเด็นวิพากษ์วิจารณ์สังคมและวัฒนธรรมเชิงเปรียบเทียบระหว่างอดีตกับปัจจุบัน จากมุมมองของนางเอกที่เป็นคนสองยุค และจากมุมมองของตัวละครในยุคอดีตที่วิพากษ์วิจารณ์ความคิดและพฤติกรรมของการะเกด ซึ่งกระทบถึงผู้ชมยุคปัจจุบันไปด้วย

อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาผลลัพธ์จากการปะทะกันทางวัฒนธรรมในบุพเพสันนิวาสและพรหมลิขิต การประกอบสร้างความหมายในระดับอุดมการณ์ของละครสองเรื่องนี้ก็จัดให้ตัวแทนความเป็นจริงฝ่ายตัวละครปัจจุบันอยู่ในสถานะที่สามารถมีอิทธิพลเหนือฝ่ายที่อยู่ในอดีตได้อย่างสง่างาม เนื่องจากการะเกดนางเอกผู้เป็นฝ่ายของวัฒนธรรมปัจจุบันมีความรู้ความสามารถที่ใช้สร้างคุณประโยชน์ให้แก่สังคมยุคอดีตได้มาก เช่น ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ การรู้ภาษาต่างประเทศ ความรู้เรื่องวิทยาศาสตร์สุขภาพ หลักจิตวิทยา จริยธรรมแบบคนสมัยใหม่ที่เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งทำให้ลักษณะความเป็นคนรุ่นใหม่ได้รับการยกย่องและยอมรับให้มีสถานภาพสูงและมั่นคงผ่านการแต่งงานอย่างมีเกียรติในสังคมกรุงศรีอยุธยา ทั้งยังส่งผลไปถึงการอบรมบ่มเพาะรุ่นลูกของการะเกดในพรหมลิขิตให้มีวัฒนธรรมสมัยใหม่ไปด้วย ซึ่งช่วยให้พุดตานผู้มาถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นรุ่นที่สองได้รับการต้อนรับให้เข้าสังคมกับกลุ่มตัวละครรุ่นลูกของการะเกด

ได้อย่างรวดเร็ว ผู้ชมจึงมักได้ยินบทสนทนาที่มีคำสมัยใหม่ คำทับศัพท์ภาษาอังกฤษ คำสแลง ปะปนอยู่ตลอดเรื่องจากตัวละครทุกชนชั้นที่มาพร้อมกับคำอธิบายว่าเรียนรู้จากเรือนคุณหญิงการะเกด แม้แต่คุณหญิงจำปาผู้ที่เคยปะทะสังสรรค์กับวัฒนธรรมสมัยใหม่จากการะเกดมากที่สุด ก็ยังใช้ภาษามือ O.K. กับบ่าวไพร่ในช่วงที่เป็นละครเรื่องพรหมลิขิต

กล่าวได้ว่าอุดมการณ์ที่อยู่ในบุพเพสันนิวาสและพรหมลิขิตขับเคลื่อนความหมายของอุดมการณ์สมัยใหม่นิยมให้มีความเด่นชัดขึ้น การนำเสนอตัวแทนความเป็นสมัยใหม่ผ่านการแสดงออกทางวัฒนธรรมไทยร่วมสมัยของนางเอกเป็นเสมือนการวางคู่มือตรงข้ามลงบนผืนภาพวาดเก่าแก่ ซึ่งช่วยดึงความเก่าแก่ที่เป็นพื้นหลังนั้นมีสีสันและชีวิตชีวา และทำให้ความเป็นสมัยใหม่ดูโดดเด่น ผู้ชมในยุคสมัยใหม่อมพึงพอใจเนื้อหาของบทละครที่ทำให้มั่นใจในอัตลักษณ์ความเป็นปัจจุบันของตนเอง การได้ร่วมกันวิพากษ์ทำให้เกิดการมีส่วนร่วม และนำไปสู่การยอมรับซึ่งกันและกันระหว่างอุดมการณ์จารีตนิยมและสมัยใหม่นิยมอย่างกลมกลืนเป็นธรรมชาติ ส่งผลให้ละครสองเรื่องนี้สามารถเป็นสื่อส่งเสริมวัฒนธรรมที่มีลักษณะพิเศษ กล่าวคือ ประชาชนยินดีที่จะนำเอาอัตลักษณ์ของชาติที่มีสัดส่วนการผสมผสานตามการประกอบสร้างความหมายทางอุดมการณ์ของละครสองเรื่องนี้มาใช้ประโยชน์ในชีวิตทางสังคมของตนเองโดยสมัครใจ และปรับให้มีความทันสมัยโดยมิได้เป็นการทำตามโครงการรณรงค์วัฒนธรรมไทยของหน่วยงานใด

2. กลวิธีประกอบสร้างความหมายในระดับอุดมการณ์ของตัวบทละครโทรทัศน์เรื่อง “พรหมลิขิต” ที่แตกต่างจากเรื่อง “บุพเพสันนิวาส” ในแง่ที่มีผลต่อการรื้อฟื้นวัฒนธรรมไทย

ตามหลักการเขียนบทละคร วิธีชีวิตและการตัดสินใจของตัวละครเอกจะก่อให้เกิดการดำเนินเรื่องไปที่ละขั้น ๆ ค่านิยมและอุดมการณ์ที่ตัวละครเอกใช้ในการตัดสินใจเลือกกระทำหรือไม่กระทำสิ่งใดจะขึ้นาวิธีการเผชิญปัญหาต่าง ๆ ในเรื่องให้เป็นบทเรียนแก่ผู้ชม หากผลลัพธ์นำมาซึ่งความสุขและความสำเร็จ ผู้ชมก็จะคล้อยตามค่านิยมและอุดมการณ์นั้นได้ง่าย สำหรับตัวบทที่ส่งเสริมการรื้อฟื้นวัฒนธรรมด้วยขบวนการฟื้นเมือง สุขและความสำเร็จต้องมีใช่เป็นของตัวละครใดตัวละครหนึ่ง แต่ต้องเป็นของสังคมพื้นเมืองในอดีต

โดยรวม จึงจะเป็นพื้นที่สว่างไสวในจินตนาการของผู้ชมที่สามารถใช้ฟังได้ในยามรู้สึกเบื่อหน่ายชีวิตในสังคมที่เหี่ยวเฉา ซึ่งนางเอกในละครเรื่อง “บุพเพสันนิวาส” มีค่านิยมและอุดมการณ์ในการตัดสินใจเผชิญกับเงื่อนไขทางสังคมในอดีตที่แตกต่างจากนางเอกของเรื่อง “พรหมลิขิต” อย่างเห็นได้ชัดในหลายองค์ประกอบของการประกอบสร้าง “ความเป็นจริง” และตัวแทนความเป็นจริง

จากการวิเคราะห์การประกอบสร้างความหมายในระดับอุดมการณ์ พบว่า ในด้านการสร้างตัวแทนความเป็นจริง ละครแต่ละเรื่องออกแบบบทบาทนางเอกให้มีปฏิสัมพันธ์กับบริบททางสังคมวัฒนธรรมอย่างแตกต่างกัน นางเอกของบุพเพสันนิวาสนำเสนอความเป็นตัวแทนที่ยึดถือคตินิยมหมู่ (collectivism) ในการตัดสินใจดำเนินชีวิตทางสังคมให้สอดคล้องกับค่านิยมของสังคมเกษตรดั้งเดิมที่ยึดครอบครัวและชุมชนเป็นรากฐาน รวมถึงชาวตะวันออกที่นับถือลัทธิขงจื๊อ ในขณะที่นางเอกของพรหมลิขิตนำเสนอความเป็นตัวแทนที่ใช้อุดมการณ์ปัจเจกชนนิยม (individualism) ที่เป็นลักษณะของสังคมทุนนิยมอุตสาหกรรมแบบตะวันตก (Larry A. Samovar et al. 2017: 88-91) จตุพร นุตะสระริน (2553: 5) ประมวลความหมายของคตินิยมหมู่และปัจเจกชนนิยมไว้ว่า ความเป็นคตินิยมหมู่หมายถึงแนวคิดที่บุคคลให้ความสำคัญกับเป้าหมายของกลุ่มมากกว่าเป้าหมายของตัวเอง บุคคลจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่ม และประพฤติปฏิบัติตนสอดคล้องกับบรรทัดฐานที่กลุ่มกำหนดไว้ ส่วนความเป็นปัจเจกชนนิยม หมายถึง แนวคิดที่บุคคลให้ความสำคัญกับเป้าหมายของตัวเองมากกว่าเป้าหมายของกลุ่ม บุคคลมีความเป็นอิสระและแยกจากกัน เป็นตัวของตัวเอง ให้ความสำคัญกับเจตคติ ความคิด และความรู้สึกของตัวเอง

การวิเคราะห์เปรียบเทียบลักษณะความเป็นคตินิยมหมู่ผ่านการเกิดนางเอกบุพเพสันนิวาสกับความเป็นปัจเจกชนนิยมผ่านชุดตานางเอกพรหมลิขิต โดยสังเกตจากการตอบสนองของตัวละครทั้งสองต่อสถานภาพหรือสถานการณ์ในบริบททางสังคมวัฒนธรรมยุคอดีต มีดังนี้

1) ด้านการอยู่อาศัย

1.1) การอยู่อาศัยของการะเกด อยู่ร่วมกับครอบครัวใหญ่ของขุนนางระดับสูง มีคุณหญิงจำปาหญิงสูงศักดิ์เป็นแม่เรือนที่เคร่งครัดแต่มีเมตตา พรั่งพร้อมด้วยพร้อมบ่าวและทาส การะเกดเป็นคู่หมั้นของลูกชายเจ้าของเรือนจึงต้องพยายามปรับตัวให้อยู่ร่วมกับครอบครัวให้ได้ และต้องประพฤติตนตามขนบธรรมเนียมประเพณีของ “แม่หญิงอยุธยาที่ดี”

1.2) การอยู่อาศัยของพุดตาน ผู้รับอุปการะคือ “ยายกุย” ไพรในสังกัดของบ้านพระเอก ยายกุยปลูกเรือนให้พุดตานแยกอยู่ในสวน เป็นเรือนมุงจากปูพื้นแพกหลังเดียว อาศัยอยู่กับทาสของยายกุยเป็นหญิงหนึ่งคน ชายหนึ่งคน ทำให้พุดตานอยู่อย่างมีอำนาจในการตัดสินใจ มีผู้ช่วยได้บังคับบัญชา ออกจากบ้านไปไหนเมื่อใดก็ได้ มีอิสระที่จะคบค้าสมาคมกับคนต่างเพศและต่างชนชั้น

2) ด้านการทำงาน

2.1) การทำงานของการะเกด ฝึกฝนการเรือนแบบชนชั้นสูง ประณีตบรรจง ทั้งศิลปะการตกแต่งอาหาร การปรุงอาหารไทยโบราณ และเสริมด้วยอาหารยุคปัจจุบันที่ปรับปรุงจากวัตถุดิบในอดีตเพื่อเอาใจครอบครัวและชุมชนที่ตนอยู่อาศัยด้วย รวมถึงทำงานดอกไม้ งานเย็บปักถักร้อย งานตัดเย็บ ซึ่งทำได้ดีเพราะมีพื้นฐานมาจากครอบครัวเดิมที่มีสกุล แต่ต้องผ่านการดูถูกดูแคลนและการไม่ให้ความร่วมมือของบ่าวไพร่ในเรือน การะเกดยินดีทำแม้จะบ่นว่าการที่ต้องอดทนทำก็เพราะเป็นเครื่องประดับเกียรติของฝ่ายชาย จนคุณหญิงจำปาและบ่าวไพร่ให้การยอมรับ ครอบครัวก็ร่มเย็นเป็นสุข นับว่าเป็นการทำงานเพื่อสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่สังคมแวดล้อมเป็นอุดมการณ์หลัก

2.2) การทำงานของพุดตาน พุดตานพึ่งพาตนเองในการหาเลี้ยงชีพเป็นหลัก มีผู้อุปการะให้วัตถุดิบมาปรุงอาหาร และมีเงินให้ใช้จ่ายบ้าง แต่ชอบพึ่งพาตัวเองโดยการหาปลา หาหน่อไม้ ปลูกผัก มีการพัฒนาอาชีพไปสู่การผลิตสินค้าออกขายโดยอาศัยความรู้จากยุคปัจจุบัน ได้แก่ อาหาร เครื่องสำอาง นิยมทำธุรกิจแบบชั้นกลางรุ่นใหม่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยและ “เป็นนายตัวเอง” ประเภท SME หรือ start-up ขยายความสัมพันธ์เชิงธุรกิจกับคนในยุคอดีต เรียกลูกค้าว่า “คุณลูกค้า” แทนคำเรียกแบบ

เครือญาติตามธรรมเนียมไทย เมื่อมีรายได้ก็เก็บออมเพื่อการลงทุน ใช้เงินส่วนหนึ่งไถ่ตัวทาสหญิงที่เป็นผู้ได้บังคับบัญชาให้เป็นไทจากขายก๊วยแล้วเปลี่ยนให้เป็นลูกจ้าง พุดตานแสวงหาความสำเร็จของตนเอง เพราะถึงแม้จะแต่งงานเป็นสะใภ้ของชนชั้นสูงแล้ว ก็ยังออกไปขายก๊วยเดี่ยวเรือที่ตลาด ซึ่งเน้นความสำเร็จของตนเองมากกว่าครอบครัว โดยรวมแล้วมีแนวคิดและวิธีการทำงานแบบคนในสังคมทุนนิยม

3) การสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม

3.1) การสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมของการะเกด พยายามสร้างความสัมพันธ์กับทุกคนในครัวเรือน เช่น เคารพเชื่อฟังและเอาใจผู้เป็นใหญ่ในเรือนด้วยความกตัญญูรู้คุณ ร่วมใส่บาตรทำบุญ ใช้สรรพนามเรียกบ่าวแบบเครือญาติ เล่นกับเด็ก ๆ ที่เป็นลูกเมียบ่าวของพ่อคู่หมั้น ช่วยเหลือดูแลทาสที่อยู่นอกเรือน ผูกมิตรกับบ่าวที่ตั้งตัวเป็นศัตรู ยอมรับโทษแทนบ่าวที่ทำตามคำสั่งของตน เป็นต้น มีการสร้างความสัมพันธ์กับคนในชุมชน เช่น ผูกมิตรกับคู่แข่งด้านความรัก ช่วยเหลือภารกิจต่าง ๆ ที่ญาติมิตรของครอบครัวต้องการ เคารพพระอาจารย์ที่เป็นศูนย์รวมความนับถือ ใช้ความรู้ความสามารถเพื่อเข้าสังคมกับผู้มีอำนาจทางการเมืองที่ทำงานร่วมกับคู่หมั้นของตน เป็นเชียร์ลีดเดอร์ในเทศกาลแข่งเรือ เป็นต้น

3.2) การสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมของพุดตาน บทละครสร้างทางออกให้พุดตานไม่ต้องปรับตัวกับผู้มีอำนาจและมีความขัดแย้งกับพุดตาน เพราะผู้มีอำนาจอีกฝ่ายมาคอยช่วยเหลือเอาอกเอาใจอย่างไม่มีข้อแม้ จึงทำให้พุดตานแสดงความเป็นตัวของตัวเองได้เต็มที่ ผู้ชมไม่ได้เห็นความพยายามปรับตัวด้านปฏิสัมพันธ์ทางสังคม กล่าวคือ ยายก๊วยผู้รับอุปการะมีนิมิตว่าพุดตานเป็นลูกเทวดาจึงยอมรับพุดตานทุกประการอย่างไม่มีข้อขัดแย้ง แต่นางกลืนกลานสาวของผู้อุปการะไม่ต้องการให้อยู่ร่วมเรือน (เคยผูกเวรกรรมกันมาก่อนเลยไม่ถูกชะตา) และพุดตานไม่ยอมตกเป็นเบี้ยล่าง ทำให้ได้แยกเป็นอิสระไปอยู่เรือนเดี่ยว พุดตานมีความสัมพันธ์ที่ดีกับทาสเพราะต้องการให้เป็นพี่เลี้ยงคอยแนะนำเรื่องที่จำเป็นในการปรับตัว แต่เป็นการปรับตัวในด้านความเป็นอยู่ ไม่ได้พึงพิงด้านการสร้างความสัมพันธ์ คุณหญิงการะเกดผู้เป็นแม่ของหมื่นริดก็พร้อมจะ

สนับสนุนพุดตานทุกเรื่องเพราะเป็นญาติกันในยุคปัจจุบัน เป็นพี่น้องฝาแฝดในอดีตชาติ และเป็นคนสมัยใหม่ด้วยกัน

เมื่อพุดตานขัดแย้งกับคุณหญิงจำปาเรื่องการแต่งงานกับหมื่นริด เพราะคุณหญิงพุดถึงความต่างทางชนชั้นอย่างตรงไปตรงมา พุดตานแสดงอารมณ์โต้ตอบอย่างรุนแรง ไม่รักษามารยาท ยืนพุดตะคอกใส่หน้าคุณหญิงจำปา เพราะเห็นว่าวางอำนาจมากเกินไปโดยพุดตานไม่สนใจว่าเมื่อแต่งงานกับหมื่นริดก็จะเป็นหลานสะใภ้ของคุณหญิงจำปา และตนก็ยังอยู่ในความดูแลของกบฏายุกยซึ่งเป็นไพร่ในสังกัดเรือนของคุณหญิงจำปา บทละครตัดปัญหาความสัมพันธ์โดย การให้คุณหญิงจำปาถึงแก่อนิจกรรมไปก่อนที่พุดตานจะเข้าไปเป็นหลานสะใภ้ พุดตานมีความสัมพันธ์ที่ดีเป็นพิเศษกับสมาชิกในครอบครัวที่เป็นคนรุ่นเดียวกันและแสดงวัฒนธรรมสมัยใหม่ต่อกัน ความสัมพันธ์กับคนในชุมชนก็เป็นเพียงลูกค้าที่ชอบฝีมือการทำอาหารของพุดตาน เรียกได้ว่า บทละคร “สปอยล์” พุดตานในทุกทิศทาง เธอดีใจและไม่ต้องเอาใจผู้ใดเลย ทำให้ตัวละครขาดแง่มุมที่จะได้แสดงความน่ารักออกมา การวางบทให้พุดตานเอาชนะอำนาจของผู้อาวุโสด้วยความรุนแรง แข็งกร้าวเมื่อถูกมองว่าเป็นคนนอกกลุ่ม ทำให้ผู้ชมนำไปเปรียบเทียบกับคนนอกกลุ่มมาก่อนอย่างการะเกดที่เอาชนะใจผู้อาวุโสด้วยความละมุนละม่อมและใช้ศิลปะการเจรจาต่อรองของที่สอดคล้องกับภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตให้สงบสุขตามวัฒนธรรมไทยมากกว่า

4) ด้านความรักและการแต่งงาน

4.1) การแต่งงานของการะเกด เมื่อรู้ตัวว่าเป็นคู่หมั้นของขุนนางในตระกูลสูงศักดิ์ การะเกดก็ยอมเตรียมตัวให้มีคุณสมบัติของเป็นภรรยาที่เหมาะสม แม้จะยังไม่รักพี่หมื่นเดชก็ตาม เมื่อเริ่มรักกันก็ยิ่งตระหนักที่จะรักษาชาติตระกูลของว่าที่สามีช่วยงานว่าที่สามีตามความรู้ความสามารถแม้เสี่ยงอันตราย การแต่งงานได้รับการยอมรับจากคุณหญิงจำปา คนในครอบครัว และญาติมิตรทุกคน สามารถเป็นเพื่อนสนิทกับผู้หญิงทุกคนที่เคยหวังมาก่อนว่าจะได้แต่งงานกับสามีของตนด้วยการแสดงน้ำใจไมตรีและช่วยเหลืออย่างจริงใจ

4.2) การแต่งงานของพุดตาน เมื่อเริ่มมีความรักพุดตานก็รอคอยการดูแลเอาใจใส่จากหมื่นริด กลัวถูกแย่งความรัก มักมีฉากพ้อแฉ่งแฉอนไม่สมกับวัยวุฒิ

ลักษณะของการคบหาคนรักคล้ายกับในบทมิวสิกวิดีโอที่ตัวละครมักจะเป็นอิสระจากสังคม หญิงชายสามารถมาพบปะพูดคุยกันลำพังได้ตามต้องการ เรียนพันดาบกัณฑ์แบบใกล้ชิดในที่ลับตาคน มีการจับเนื้อต้องตัวกันที่บ้านของพุดตานโดยไม่ยึดถือประเพณีในยุคอดีต พุดตานใส่ใจแต่ความรักกับหมื่นริดและค่อนข้างอดเรื่องจะมีหญิงอื่น วางตัวเป็นฝ่ายตรงข้ามกับผู้ที่หวังจะแต่งงานกับหมื่นริด ยึดความต้องการของตนเองเป็นที่ตั้งโดยไม่สนใจว่าการปฏิเสธการถวายตัวกับพระเจ้าอยู่หัวจะมีผลกระทบต่อครอบครัวหมื่นริด ทั้งยังจ่ายศทางราชการของหมื่นริดไม่ได้ และแยกไปทำงานค้าขายนอกเรือนไม่มีหน้าที่ช่วยเหลือการทำงานของครอบครัวสามี

5) การดำเนินภารกิจทางสังคมเมื่อข้ามเวลามายุคอดีต

5.1) การดำเนินภารกิจทางสังคมเมื่อข้ามเวลามายุคอดีตของการะเกด

ใช้ความรู้ความสามารถด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ภาษาต่างประเทศในการช่วยสามีและชาติบ้านเมืองแก้ปัญหาภัยคุกคามจากต่างชาติช่วงแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีบุคลิกภาพเป็นคนดีของสังคม ได้แก่ เป็นคนประนีประนอม สุภาพ ใฝ่เรียนรู้ ประเพณีและวัฒนธรรม เคารพให้เกียรติคนทุกชนชั้น เห็นอกเห็นใจผู้อื่น กล้าหาญมีความเมตตากรุณา เป็นธรรม ใช้อำนาจปกป้องผู้ที่อ่อนแอ ไม่เอาฆาตมารร้าย ซื่อสัตย์ กตัญญู เป็นกัลยาณมิตร มีอารมณ์ขัน และมีวิธีเรียกร้องสิทธิและความเสมอภาคทั้งแบบจริงจังและแบบร้องขออย่างนุ่มนวลตามกาลเทศะและบุคคล ทำให้ภารกิจด้านการข้ามเวลามาหาเนื้อคู่และครองรักกันประสบผลสำเร็จทั้งกับคู่รักของตน ไปจนถึงการสร้างชีวิตครอบครัวที่ทำให้ทุกคนในเรือนมีความรักความสามัคคี และมีความสุขกันถ้วนหน้า รวมถึงมิตรสหายก็ไปมาหาสู่กันด้วยความรักและความจริงใจ

เมื่อพิจารณาบุคลิกภาพของการะเกดตามกรอบแนวคิดคนดีของสังคมไทย พบว่าสามารถผสมผสานจริยธรรมแบบคุณธรรม (virtue-based morality) ที่คนไทยยึดถือมาก่อนเข้ากับจริยธรรมแบบสิทธิ (right-based morality) ที่คนไทยรับมาจากชาติตะวันตกเหมือนความคิดเรื่องประชาธิปไตย จริยธรรมแบบสิทธิคำนึงถึงการเคารพสิทธิของผู้อื่นและเรียกร้องยืนยันในสิทธิเสมอภาคของตนเอง จริยธรรมแบบคุณธรรมเป็นใบเบิกทางให้การะเกดได้รับการยอมรับจากสังคมในอดีต และการเรียกร้องสิทธิความเสมอ

ภาคให้กับตนเองและผู้น้อยกระทำอย่างประนีประนอม ค่อยเป็นค่อยไป และมีมารยาทเพื่อรักษาประเพณีนับถือผู้อาวุโสในครอบครัวและเคารพรอบทางศีลธรรม สอดคล้องกับวิถีคิดของคนไทย ซึ่ง รุ่งธรรม ศุจิธรรมรักษ์ (2560: 529 -531) อธิบายว่ากฎหมายและการเมืองมีอิทธิพลต่อความคิดทางจริยธรรมน้อยกว่าความเชื่อทางศาสนาและครอบครัว

5.2) การดำเนินภารกิจทางสังคมเมื่อข้ามเวลามายุคอดีตของพุตตาน

หลังจากชีวิตความเป็นอยู่ในยุคอดีตเข้าที่เข้าทางแล้ว พุตตานก็เริ่มดำเนินกิจการด้านการค้าที่เน้นการแลกเปลี่ยนค่าตอบแทนอย่างยุติธรรม พัฒนาความสัมพันธ์กับคนรักและแก้ปัญหาที่เป็นอุปสรรคของความรักจนลุกล่วงได้แต่งงานอยู่กินกันอย่างหวานชื่น พุตตานใช้ความชำนาญในการทำสวน และประกอบอาหารโดยเฉพาะอาหารที่หากินได้ตามร้านอาหารทั่วไปในยุคปัจจุบัน ได้แก่ หมูกระทะ ก๋วยเตี๋ยวเรือ แกงเขียวหวานดินไก่ ปลาช่อนเผาเกลือ ปลาตะเพียนทอด ไม่พบว่านำความสามารถนั้นมากระทำภารกิจเพื่อส่วนรวมหรือแก้ปัญหาให้ผู้มีพระคุณ การฝึกต่อสู้เพิ่มเติมก็เพื่อป้องกันตัวและพรรคพวก เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ที่พุตตานเข้าไปเกี่ยวข้อง คือ สมเด็จพระเจ้าท้ายสระทรงห้ามราษฎรจับปลาตะเพียนเพราะทรงได้ความรู้จากพุตตานเรื่องการห้ามจับปลาในฤดูวางไข่ เพื่อเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ด้านอาหารจากแหล่งน้ำให้แก่ราษฎร และพุตตานได้ถวายคำแนะนำให้ลงโทษปรับเงินจากผู้ฝ่าฝืน จนกลายเป็นจุดขัดแย้งกับราษฎรเพราะราษฎรอ่านประกาศไม่ออกจึงไม่เข้าใจเหตุผลและถูกยุยงให้ไม่เคารพศรัทธาพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งพุตตานก็ได้แต่บ่นว่า “พ้อารไม่ดีหรือคะ” โดยไม่สนใจจะช่วยแก้ปัญหาใด ๆ

ส่วนเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ที่น่าเสนอโดยมีชาวต่างชาติเป็นตัวร้ายคือ เสนาบดีชาวจีนฉ้อราษฎ์บังหลวงและเอารัดเอาเปรียบแรงงานชาวสยาม แต่แทนที่จะเป็นประเด็นส่วนรวมที่ดึงให้ผู้ชมมีอารมณ์ร่วม กลับเป็นภารกิจที่ตัวละครในอดีตจัดการกันเอง ไม่เกี่ยวกับการข้ามเวลาของพุตตาน ซ้ำยังดึงตัวละครพุตตานไปเกี่ยวข้องกับฐานะที่เป็นมารหัวใจของลูกสาวเสนาบดีชาวจีนที่หวังจะแต่งงานกับหมื่นริดเท่านั้น

สำหรับภารกิจด้านความรัก การที่พุตตานสมหวังในความรักก็เนื่องมาจากความเป็นตัวของตัวเอง และการแสดงออกถึงการยึดจริยธรรมแบบสิทธิอย่างเด่นชัด บทละครให้พุตตานแสดงความกล้าที่จะทำตามความต้องการของตัวเองโดยฝ่าฝืนจารีต

ชั้นสูงสุด คือ การปฏิเสธการถวายตัวต่อพระมหากษัตริย์เพราะตนมีคนรักอยู่แล้ว ความหมายที่เกิดขึ้นสนับสนุนว่าการทำตามใจตนเองสำคัญกว่าการหมั้นสถาบันเบื้องสูงที่กระทบต่อพระราชอำนาจในการปกครองบ้านเมือง แต่เรื่องราวก็ลงเอยได้โดยง่าย เพราะพระมหากษัตริย์พระราชทานพระบรมราชานุญาตทันทีและทรงพระราชทานการสมรสระหว่างพุดตานกับหมื่นริดแทน ต่อจากนั้นก็จบเรื่องโดยพุดตานและหมื่นริดไม่ได้แสดงคุณธรรมหรือความพยายามในการแก้ปัญหาให้ผู้ชมเอาใจช่วยแต่อย่างใด เห็นได้ชัดว่าเป้าหมายในการข้ามเวลา คือ ความรักส่วนบุคคลเท่านั้น

สรุปและอภิปรายผลการศึกษา

การศึกษาพบว่ากลวิธีประกอบสร้างความหมายระดับอุดมการณ์ที่ด้วยตัวละครโทรทัศน์เรื่อง “พรหมลิขิต” สืบต่อมาจากเรื่อง “บุพเพสันนิวาส” ในแง่ที่มีผลต่อการรื้อฟื้นวัฒนธรรมไทย ได้แก่ 1) การผสมผสานหลักความเชื่อที่สืบทอดจากยุคอดีตเข้ากับค่านิยมของคนไทยในปัจจุบัน 2) การอิงประวัติศาสตร์ด้วยอุดมการณ์มนุษยนิยม 3) การปลูกอุดมการณ์ชาตินิยมจากการต้านภัยจากชาวต่างชาติได้สำเร็จ 4) การใช้ชนบทของละครข้ามเวลามาเอื้อให้ผู้ชมร่วมวิพากษ์สังคมและวัฒนธรรมด้วยอุดมการณ์สมัยใหม่

กลวิธีดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการรื้อฟื้นวัฒนธรรมด้วยขบวนการฟื้นฟูเมืองที่ใช้เทคนิควิธีทางไสยศาสตร์และเหตุผลของ ราล์ฟ ลินตัน (1943) กล่าวคือ ยังสนับสนุนลัทธิดั้งเดิมที่เชื่ออำนาจเหนือธรรมชาติที่ควบคุมมนุษย์ ไปพร้อมกับลักษณะที่เชื่อมโยงกับคนในยุคปัจจุบันได้ดี คือ การใช้ประวัติศาสตร์ยุครุ่งเรืองมาเป็นอัตลักษณ์ของคนไทยในแง่ที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำการใช้ยุทธวิธีทางการเมืองการปกครองในการปกป้องบ้านเมืองจากภัยต่างชาติโดยไม่ใช้การทำสงคราม ทั้งพระองค์และตัวละครผู้ร่วมต่อต้านชาติมหาอำนาจได้สำเร็จต่างก็แสดงความเป็นมนุษยธรรมด้าที่มีอารมณ มีข้อบกพร่องมีค่านิยมอุดมการณ์ตามปัจจัยของบริบททางสังคมวัฒนธรรมที่แตกต่างจากปัจจุบันซึ่งทำให้ผู้ชมสนใจใคร่เรียนรู้ ศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม และวิพากษ์ประวัติศาสตร์ อันเป็นโอกาสที่จะเกิดการปรับปรนวัฒนธรรมในอดีตและปัจจุบันเข้าหากันได้ กล่าวได้ว่า กลวิธีประกอบสร้างความหมายระดับอุดมการณ์ที่สืบทอดกันของละครสองเรื่อง คือ การเสนอ

ตัวแทนเหตุการณ์ในอดีตที่สอดคล้องกับอุดมการณ์ที่ยังมีอิทธิพลอยู่ในสังคมปัจจุบัน ได้แก่ ไสยศาสตร์ พื้นเมืองนิยม ชาตินิยม มนุษยนิยม และสมัยใหม่นิยม และยังเป็นตัวแทนความเป็นจริงที่เอื้อต่อการใช้ประโยชน์ของคนในยุคปัจจุบันด้วย

กลวิธีประกอบสร้างความหมายในระดับอุดมการณ์ของตัวบทละครโทรทัศน์เรื่อง “พรหมลิขิต” แตกต่างจากตัวบทละครโทรทัศน์เรื่อง “บุพเพสันนิวาส” ในแง่ที่มีผลต่อการรื้อฟื้นวัฒนธรรมไทย คือ การประกอบสร้างความหมายอุดมการณ์แบบคติรวมหมู่กับปัจเจกชนนิยมผ่านบทนางเอก ทั้งในการสร้างตัวแทนความเป็นจริงด้านการอยู่อาศัย การทำงาน การสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม การแต่งงาน และภารกิจทางสังคมเมื่อข้ามเวลามาสู่ยุคอดีต การกระตุ้นผู้เป็นนางเอกของบุพเพสันนิวาสแสดงปฏิสัมพันธ์กับบริบทสังคมวัฒนธรรมตามอุดมการณ์คติรวมหมู่ที่มีเป้าหมายแน่วแน่ในการสร้างความสุขความสำเร็จร่วมกันเป็นหมู่คณะจนได้รับการยอมรับจากสังคมทุกกลุ่มที่ตนเข้าไปมีความสัมพันธ์ด้วยในรูปแบบต่าง ๆ พยายามปรับตัวให้สอดคล้องกับบรรทัดฐานของกลุ่มและนำความรู้ความสามารถจากโลกปัจจุบันไปใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งในการสร้างสถานภาพที่มั่นคงให้ตนเองไปพร้อม ๆ กับใช้แก้ไขปัญหามันเมืองตามสถานการณ์ โดยตระหนักดีว่าไม่ควรนำการรู้เหตุการณ์ในอนาคตเข้าไปเปลี่ยนแปลงแก้ไขเหตุการณ์ในอดีตตามใจต้องการ แต่นำไปสร้างเสริมความมั่นใจและให้แนววินิจัยสถานการณ์แก่บุคคลที่เป็นต้นทางของเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ และมีบทบาทต่อความอยู่รอดของคนส่วนรวม

นอกจากนี้ นางเอกของบุพเพสันนิวาสยังเป็นแบบอย่างของคนไทยที่ผู้มีจิตสำนึกดีตามคุณสมบัติที่ วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร (2552) อธิบายไว้ ได้แก่ 1) การปกป้องภัยของชาติ 2) ความกตัญญูรู้คุณ 3) การสนับสนุนการปกครองของสถาบันกษัตริย์ให้ดำรงมั่นคงไม่ยอมอยู่ใต้อำนาจต่างชาติ 4) การชอบเรียนรู้ภาษาไทยโบราณ ประเพณีไทย ให้มีความสำคัญกับบุคคลและเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ของชาติ 5) การมีเมตตาริจิตต่อชนชาติอื่นที่มีได้เป็นอันตรายต่อสังคม การนำเสนอให้คุณสมบัติเหล่านี้เป็นปัจจัยที่นำความสุขความเจริญมาสู่ชีวิตของนางเอก อาจส่งผลให้ผู้ชมเล็งเห็นประโยชน์ในการใช้แบบแผนการดำรงชีวิตที่กำกับไว้ด้วยค่านิยมดั้งเดิมตามเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมไทยได้ด้วย

อุดมการณ์ของนางเอกเรื่องบุพเพสันนิวาสยังสอดคล้องกับแนวคิดนิเวศวัฒนธรรม (cultural ecology) ริเริ่มโดย จูเอียน สจ๊วต (Juian Steward) จากงานเขียนที่ชื่อว่า Theory of Culture Change: The Methodology of Multilinear Evolution (1955) เป็นแนวคิดที่ประเทศไทยนำมาใช้กำหนดเป็นนโยบายการพัฒนาจากฐานของวัฒนธรรม ชุมชนมาตั้งแต่ พ.ศ. 2530 แนวคิดนี้ให้ความสนใจสิ่งแวดล้อมว่าเป็นรากฐานของโลกทัศน์ คุณค่า การให้ความหมาย วิธีชีวิตของแต่ละสังคมวัฒนธรรม บทบาทของนางเอกเรื่อง บุพเพสันนิวาสสามารถปลุกเร้าให้เกิดความสนใจในวัฒนธรรมชุมชนที่สร้างสรรค์ภูมิปัญญา จากปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม (กฤษฎา บุญชัย 2566) กล่าวคือ ในช่วงปรับตัวเข้ากับสังคม กรุงศรีอยุธยา การเกิดเป็นสื่อกลางที่ทำให้ผู้ชมเข้าใจได้ว่าชนบทรอบนิคมประเพณีอันเป็น ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ใช่เรื่องล่องลอย แต่เป็นโลกทัศน์ ความรู้ ความเข้าใจเชิงลึกของชุมชน ต่อระบบนิเวศที่มีบริบทเฉพาะและก่อรูปเป็นวัฒนธรรมในลักษณะเฉพาะ ซึ่งเห็นได้ชัดจาก การเคารพในองค์กรชุมชนเดิมของสังคมไทยที่มีความแตกต่างในระดับต่ำสูงอยู่ที่วิถีและ คุณวุฒิ (วลัยลักษณ์ ทรงศิริ 2556: 18) บทละครนำไปสู่ความเข้าใจว่าความแตกต่างนี้มิได้ จะนำไปสู่การมีอำนาจและแสวงหาผลประโยชน์ของปัจเจกบุคคลแต่อย่างใด แต่ช่องว่าง ของความแตกต่างมีไว้เพื่อเป็นอำนาจในการรักษาประโยชน์ของส่วนรวมและควบคุมสังคม ให้อยู่ร่วมกันอย่างผาสุก

ในขณะที่พุดตานผู้เป็นนางเอกเรื่องพรหมลิขิตแสดงปฏิสัมพันธ์กับบริบทสังคม วัฒนธรรมตามอุดมการณ์ปัจเจกชนนิยม มีเป้าหมายของการกระทำเพื่อเอาตัวรอด ไม่ผูกพันกับกลุ่มเท่านั้นนางเอกเรื่องบุพเพสันนิวาส อาจเป็นเพราะพุดตานรู้ว่าตนมีโอกา สกลับไปมีชีวิตอยู่ในโลกยุคปัจจุบันได้ ในขณะที่ยังต้องอยู่ในโลกอดีตก็มีโอกาสพัฒนา ความรักซึ่งเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและเป็นเงื่อนไขให้มีความสัมพันธ์กับกลุ่มสังคมต่าง ๆ มากขึ้น แต่ก็ยึดความเป็นตัวของตัวเองมากกว่าปรับตัวให้สอดคล้องกับบรรทัดฐาน ของกลุ่ม ทำให้ขัดแย้งกับบุคคลต่าง ๆ ในชุมชน โดยต้องแสดงอารมณ์ขุ่นมัวแทบทุกตอน จากการทะเลาะเบาะแว้ง ความไม่เข้าใจกัน และความไม่ปรองดองที่ยึดเยื้อ ตัวละครนี้ แสดงตนว่าเชื่อถือไสยศาสตร์และอำนาจของพรหมลิขิต โดยไม่แสดงออกว่ายึดถือจริยธรรม ทางศาสนาเป็นแบบอย่างให้แก่ผู้ชมในการหาทางออกของปัญหา หรือมีความสุขจากการ

ได้เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่คนรอบข้าง มีการทำดีเฉพาะกับผู้ให้ความช่วยเหลือตนและลูกน้องที่ช่วยเหลือกิจการของตน รวมทั้งไม่มีบทบาทสำคัญในการนำความรู้จากโลกปัจจุบันไปสร้างประโยชน์เพื่อส่วนรวม แต่ใช้ความรู้ทำกิจวัตรประจำวันและทำธุรกิจส่วนตัว

นางเอกพรหมลิขิตจึงเป็นเพียงตัวแทนความเป็นจริงของคนปัจจุบันในโลกทุนนิยมที่ไม่ได้สนใจคุณค่าของวัฒนธรรมในอดีต และไม่เป็นผู้นำทางผู้ชมไปแสวงหาตัวตนของความเป็นไทยมาเยี่ยวยาววิกฤติอัตลักษณ์ที่ถูกกดทับจากวัฒนธรรมอื่นมานาน ประกอบกับการข้ามเวลาไปเป็นชนชั้นไพร่เป็นเหตุให้ไม่สามารถเสนอวิถีชีวิตที่น่าอภิรมย์แก่ผู้ชมชนชั้นกลางในปัจจุบัน ที่ต้องการแสวงหาวิธีใช้ชีวิตตามรสนิยมของตนเพื่อสร้างภาพลักษณ์ในโซเชียลมีเดีย (Marketingoops 2558) ฉากส่วนใหญ่เป็นการดำเนินเรื่องตามนางเอกที่ประสบความลำบากและถูกจำกัดรสนิยมการบริโภคตามระดับชนชั้น ทั้งเครื่องแต่งกายและที่อยู่อาศัย ทำให้พลังในการรื้อฟื้นวัฒนธรรมของพรหมลิขิตจึงมีน้อยกว่าบุพเพสันนิวาสที่อาศัยอุดมการณ์คตินิยมและการสร้างนางเอกให้เป็นตัวแทนความเป็นจริงของชนชั้นสูงที่พร้อมจะปรับตัวเข้าหาคนทุกระดับ ฉากต่าง ๆ ในบุพเพสันนิวาสจึงมีโอกาสนเสนอศิลปวัฒนธรรมที่รุ่งเรืองของสังคมไทยในอดีตได้อย่างกว้างขวางทุกระดับชนชั้นและมีอิทธิพลต่อผู้ชมได้ง่ายเนื่องจากนางเอกเป็นคนที่ตามค่านิยมของสังคมไทยที่ประกอบไปด้วยรูปลักษณ์ของการแต่งกายและความเป็นอยู่ที่หรูหราแสดงถึงความมั่งคั่ง สอดคล้องกับค่านิยมของสังคมไทยที่ให้คุณค่ากับความร่ำรวย มั่งคั่ง และความหรูหราอีกด้วย (กฤษณา วงษาสันต์ 2542: 94-95) ละครบุพเพสันนิวาสจึงได้นำเสนอแบบอย่างในการนำวัฒนธรรมไทยมาใช้สร้างอัตลักษณ์ที่น่าภาคภูมิใจให้กับคนไทยในปัจจุบันได้

กลวิธีประกอบสร้างความหมายระดับอุดมการณ์ต่าง ๆ ที่พรหมลิขิตผลิตซ้ำตามแบบแผนของบุพเพสันนิวาส ล้วนแต่หวังผลที่จะดึงดูดมวลชนให้เปิดรับเนื้อหาเดียวกัน และจงใจให้เข้าใจความหมายที่สร้างขึ้นไปในทิศทางเดียวกัน อันเป็นหน้าที่ของสื่อมวลชนที่จะต้องขับเคลื่อนวัฒนธรรมให้แก่สังคมที่คนแยกจากชุมชนรากเหง้าออกไปอยู่กันอย่างกระจัดกระจายในสังคมอุตสาหกรรม แต่ถ้าให้ตัวละครออกจากยุคปัจจุบันใช้อัตลักษณ์ของปัจเจกชนนิยมก็เท่ากับตอกย้ำสภาพสังคมแบบตัวใครตัวมัน แทนที่จะเสนอทางเลือกให้กับสังคมปัจจุบันได้ฟังฟังบรรยายอากาศของความอบอุ่นที่ได้ถ้อยที่ถ้อยอาศัยกันในรอบครัว

ในชุมชน และในบ้านเมืองที่สงบสุข แม้จะเป็นเพียงการนำเสนอโลกอดีตให้เป็นตัวแทนสังคมไทยในอุดมคติก็ตาม ความสำเร็จของละครโทรทัศน์อย่างบุพเพสันนิวาสสะท้อนให้เห็นว่าผู้ชมละครและสังคมไทยต้องการละครโทรทัศน์ที่นำเสนอสัญลักษณ์แห่งความสามัคคีกลมเกลียวกันของผู้คนในสังคม เพื่อนำพลังทางวัฒนธรรมมาเป็นแรงผลักดันให้คนไทยร่วมกันสร้างสรรค์และแสดงอัตลักษณ์ของชาติอย่างภาคภูมิใจ

การเปรียบเทียบละครสองเรื่องนี้ สามารถให้แง่คิดสำหรับผู้ผลิตรายการต่าง ๆ ที่ต้องการทำตามแบบอย่างความสำเร็จของรายการที่มีมาก่อนหน้าได้ว่า ควรจะพิจารณาถึงกลวิธีการสร้างความหมายของตัวแทนความเป็นจริงในรายการต้นแบบให้ถึงระดับการเข้ารหัสสุดมการณ์ ได้แก่ ความเชื่อ โลกทัศน์ความรู้ ค่านิยม หรืออุดมการณ์ที่เป็นฐานคิดของตัวบทของรายการเสียก่อน จึงจะวางแผนการผลิตรายการให้เกิดประโยชน์และสามารถตอบสนองความคาดหวังของผู้ชม ผู้สนับสนุน และสังคมได้ตามเป้าประสงค์

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กฤษฎา บุญชัย. 2566. **นิเวศวัฒนธรรม จากมานุษยวิทยานิเวศสู่ขบวนการเคลื่อนไหว
สิ่งแวดล้อมไทย**. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). ค้นเมื่อ 17 พฤษภาคม
2567, จาก <https://www.sac.or.th/portal/th/article/detail/517>
- กฤษณา วงษาสันต์. 2542. **วิถีไทย**. กรุงเทพฯ: เจริญเวฟ เอ็ดดูเคชั่น.
- จตุพร นุตตะระริน. 2553. **การทำนายความขึ้นขอบงานโฆษณาที่วางกรอบสารต่างกัน
จากความเป็นปัจเจกชนนิยม-คตินิยม โดยมิเป้าหมายการควบคุมของบุคคล
เป็นตัวแปรส่งผ่าน**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาจิตวิทยาสังคม
คณะจิตวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2547. **วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ 5.
กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เดลินิวส์ออนไลน์. 2566. **ล้นยกทีหนึ่ง! ศัลยาโต้ตอบจบ ‘พรหมลิขิต’ ตอกกลับบทละคร
รวบรัดเกิน-ทำไมสนุก**. ค้นเมื่อ 15 ธันวาคม 2566, จาก
<https://www.dailynews.co.th/news/3021303/>.
- บรรเทิง พาพิจิตร. 2549. **ประเพณี วัฒนธรรมไทย และความเชื่อ**. กรุงเทพฯ:
โอเดียนสโตร์.
- ปรีชา ช่างขวัญยืน. 2560. **มโนทัศน์วัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- ผู้จัดการออนไลน์. 2566. **มาคุ!“แดง ศัลยา-รอมแพง” ตอนจบพรหมลิขิตบังเพราะใคร?
ล้นตำหนิดฉันได้เลย เขียนนิยายไม่ดีพอเป็นละคร!**. ค้นเมื่อ 22 ธันวาคม 2566,
จาก <https://mgronline.com/entertainment/detail/9660000114709>.

- พรรณทิภา จินกลับ. 2551. **การศึกษาวิเคราะห์นวนิยายไทยที่นำเสนอการเดินทางข้ามเวลา**. ปรินญาณิพนธ์หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- รจิตลักษณ์ แสงอุไร. 2530. **นิเทศศาสตร์เบื้องต้น**. กรุงเทพฯ: เจ้าพระยาการพิมพ์.
- รุ่งธรรม ศุจิธรรมรักษ์. 2560. **คนดีมีประโยชน์**. ใน เอกสารการสอนชุดวิชาแนวคิดไทย: Thai Mind สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช หน่วยที่ 7-15. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- วลัยลักษณ์ ทรงศิริ. 2556. **นิเวศวัฒนธรรมในความเปลี่ยนแปลง**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ เล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์.
- วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร. 2552. **ความรู้เรื่องเมืองไทย**. กรุงเทพฯ: วศิระ.
- ไวกพ กฤษณสุวรรณ. 2561. **ศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อเรื่องกรรมและการเกิดใหม่ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับพระพุทธศาสนาเถรวาท**. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สนิท สมักรการ. 2545. **การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาการของสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาบริหารศาสตร์.
- สุชาติ บุษย์ชญาณนท์. 2561. “ตามกระแสบุปผะสันนิวาส: มุมมองพุทธปรัชญา”. **วารสารพุทธปรัชญาวิวัฒน์**. 2 (1): 70.
- อมรา พงศาพิชญ์. 2537. **วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Brand Buffet. 2561ก. **บทเรียนการตลาดจาก “บุปผะสันนิวาส” เมื่อแบรนด์ต้องมีความเป็น “มนุษย์” ที่จับต้องได้**. ค้นเมื่อ 18 ธันวาคม 2566, จาก <https://www.brandbuffet.in.th/2018/03/bubpaesuniwas-fever-authentic-real-time-marketing/>.

_____. 2561ข. สัมภาษณ์พิเศษ อ.แดง-ศัลยา สุขะนิวัตต์ ผู้เขียนบท
“บุพเพสันนิวาส” จนขึ้นแท่นละครแห่งชาติ. ค้นเมื่อ 18 ธันวาคม 2566, จาก
<https://www.brandbuffet.in.th/2018/03/salaya-sukanivatt-drama-writer-buppesannivas/>.

Klausner, W. 2537. **สะท้อนวัฒนธรรมไทย เล่ม 1**. (แปลโดย ชัตติยา กรรณสูตร).
กรุงเทพฯ: ศูนย์พัฒนาหนังสือกรมวิชาการ. (ต้นฉบับพิมพ์เมื่อ 1987,
ภาษาอังกฤษ).

Marketingoops. 2558. “ชนชั้นกลางชั้นเทพ” ผู้บริโภคกลุ่มใหม่ที่ต้องรู้จัก. ค้นเมื่อ
24 ธันวาคม 2566, จาก
<https://www.marketingoops.com/reports/research/hakuhodo-research-middle-class-asean/#:~:text=>.

ภาษาต่างประเทศ

Fiske, John. 1990. **Television Culture**. New York: Routledge.

Samovar, L., Porter, R., McDaniel, E., & Roy, C. 2017. **Communication Between Culture**. 9th edition. Massachusetts: Cengage Learning.